ספרות עזר · תולדות עם ישראל

שאלו שלום ירושלם

רבי משה נחמיה כהניו

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

שאלו שלום ירושלם

רבי משה נחמיה כהניו

מקור הטקסט: פרויקט בן־יהודה

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/שאלו-שלום-ירושלם/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

הקדמה 4
שאלו שלום ירושלם 6
א 6
ב 7
ג 7
ד 7
ה 10
ו 10
ז 13
ח 16
ט 19
י 20
יא 22
יב 24
יג 25
יד 28
טו 30

ממצב העיר הקדש: היושבים שמה ושארי עניינים ותשובות ע"ז[1]:
ממצב העיר הקדש ת"ו[2] לעת הזאת בהנוגע לאחכ"י היושבים שמה, הן בתורה וחכמה והן במוסר ודרך ארץ – ושארי ענינים המסתעפים מזה, מאופן מרי חיי רוב חכמיה וסופריה יצ"ו ומכל צרכי אוכל נפש שמה, וענתה בם צדקתם וענים ויגיעם בתורה יומם וליל – ויוכיח הקונטרס הזה! כי את כל אלה, העלה על הספר, **רב גדול מפורסם הנכבד למאד איש אמונים מחשובי ירושלם** בשבתו באניה לרדת חו"ל, (בחדש אייר תרכ"ז) – מכל אשר ידע וראה וחקר ובחן בעצמו דברים כנים ונאמנים, והדפיסם למען דורשי ציון, המשתוקקים לשמוע משלום ירושלם.

הקדמה

אמר הכותב ולבו בל עמו, הגולה ומטולטל ממקום קדוש יהלך יחוג וינוע באניה בלב ים, מציון מכלל יופי יסע צפון אל אשר יהיה הרוח ללכת ורוחו הומה, לבי לבי על חרבות עה"ק[3] על כותלי בתי מדרשיה על תורתי הנעשה קרעים כי הוכרחתי להפרד מהם כעת שלא ברצוני, ונטשתי מעט צאני טפליא דתלו בי על משך איזה זמן מסבות שונות ובגידות העתים וירידת הגלגל, וראשי עלי כגלגל סובב הולך מתוך ד' אמות של האניה בחוצות ירשלם, הלוך וטפוף על כנפי עשתנותי כבחלום מהקיץ בעיר אלקים זו חמדתי וישבתי בה, ואמרתי אני בלבי אוחזה נא בעט סופר אעלה על הגליון את כל החקוק בלוח לבבי מתבנית מצב העיר הזאת, ותהי לי אזכרתה למשיב נפש בימי נודי, עד אשר ירחמני עליון וישיבני בחסדו אל נחלת יעקב בקרוב, ויהיו נא דברי אלה גם להפיק רצון שלומי אמוני אחב"י[4] הנדיבים והשועים בארצות פזוריהם, המעלים את ירושלם על ראש שמחתם ונפשם כמה לשמוע ממרחק משלום אחיהם שמה, ומפי כל עובר ושב הלובש מלבוש ארצות המזרח ידרשו ישאלו יחקרו ויתחקו על צפוניה על כל ענינה, כי אהבת עם ה' אלה לנחלת אבותיהם נטועה מימות עולם, וכמה פעמים ביום נזכירה ברגשי נפש בכל תפלה ותפלה, כי האהבה הזאת אהבה טבעית לב"י יסודתה בהררי קדש, מורשה לנו ממקור חוצבנו מאבותינו הקדושי' אשר חבבו מאד את הארץ (עיין ילקוט פ' וישלח סי' קל"ח ועוד בכ"מ מאמרי חז"ל) וחביבה הארץ שהשתבח בה הקב"ה והבטיחם עליה כמה פעמים בתורה, לתתה להם ולבניהם אחריהם לאחוזת עולם, ואף גם ימים רבים

[1] **ע"ז** – על זה. הערת פב"י
[2] **ת"ו** – תבנה ותכונן. הערת פב"י.
[3] **עה"ק** – עיר הקודש. הערת פב"י.
[4] **אחב"י** – אחינו בני ישראל. הערת פב"י.

ללא חזון כי נחלתינו נהפכה לזרים, ואדמתינו לנכרים, ישליו באהליהם ודרור קן לה ובית יעקב לתל עולם אבניו שפוכות ואדניו טבעו בארץ, ואין לנו יתד במקום קדשו, בכל זה לא זזנו מלחבבה ומים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה, ובכל דור ודור התעוררו ויתעוררו רבים מזרע קדש, חכמים ויראים, גבירים ושועים, אבירי ישורון, וישליכו את נפשם מנגד, עזבו בתיהם צאצאהם קניניהם ומחמדיהם וכל אשר להם, למען השתטח על חרבות קברות אבותינו הקדושים, לחבק ולנשק אבניה, ואשר לא זכו לזה, בפיהם ירצו סלה וברוחם יגביהו עוף לאמר מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכונה מעבר לים יפו, וארא את הארץ הטובה ההר הזה הר ציון מקום בית מקדשינו אשר הללו בו אבותינו את ה', ואשר משם תצא תורה ושפע הברכות משם יושפע לכל העולם כלו אפי' בחורבנה – וזה שער השמים! – ואם כי בנים אמונים בלב ונפש היו ויהיו תמיד בני ישראל למלכיהם יר"ה– באשר הם שם, ארצות מולדתיהם ארציהן, בחוקיהן יחיו, מלחמותיהן ילחמו, ובשלומן שלום גם להם – בכ"ז החובות הקדושים האלה במדינות הלא יתנו גם יד ושם לרעיונות קדושים וטהורים המשולבים בעיקרי אמונתם, כי זכר ירושלם עה"ק חקוק בטבעת אש דתינו, והיא שיחתינו ותפלתינו כל היום כחותם על לבנו כחותם על זרועותינו, וכאמור אם אשכחך ירושלם כו' – ולזאת מדי יעבור אורה משם בארצות הגולה, יקיפוהו מכל צד שואלי לשלום ירושלם בחבילות שאלות שונות ודרישות וחקירות בכל מקום אשר תדרוך כף רגליו, עד כי ילאה להשיב לכל אחד ואחד מפני הכבוד, ולהעלות גרה מאה פעמים ואחד בכ"י את דבריו הראשונים, כי השואלים רבים בכל עיר ועיר (יוסף ה' עליהם וכו') והמשיב אחד, וכל זה גורם לבטול תורה, וגם יקרה כי ברוב דברים כו', ועתה בהתעות אותי אלקים מהר קדשו ואהי' גם אנכי מהמודיעים לחוץ – ואך לא איש דברים אנכי וטבעי לקצר אף בההכרחיות, ונפשי בחלה מאד לחזור על הפרק בענינים האלה כמה וכמה פעמים, לי אמר לבי, לצאת ידי חובתי לשניהם כאחת: להשיב להשואל כענין מבלי לצאת מגדר טבעי והוא להעלות על הגליון כל השאלות הרגילות בפי רבים מאחב"י, ותשובותיהן בצדן ולהדפיסו כעת, כי יבקש איש לשמוע ממני דבר משלום ירושלם, ואתן לו על ידו קונטרס אחד והיה לי לפה וקרא בו וידע מכל המוצאות אותה דברים כנים ואמיתים דברים חיים וחדשים שלא המירו ריחם ולא החליפו טעמם ברדיפת הלשון ובלוי שפתים כנ"ל, דברים הכתובים בלשון צחה וקלה ירוץ כל קורא בהם: כי אם לא למדתי לשוני להגביה עוף על כנפי המליצ' ולא מדרכי הוא, אך ת"ל[5] כי לא איש נלעג לשון אנכי, ובכל חבורי אשר זכני עליון ב"ה

[5] **ת"ל** – תהילה לאל. הערת פב"י

לחלקם ביעקב בדינים והוראה אחזתי במדה זו, ומצאו חן בעיני רבים ושלמים ת"ל, – ואבקש מכל שואל לבל ישאלני במופלא ממני, ולבל יבקש מקונטרס קטן הזה שורש כל דבר הנוגע לאה"ק[6], שמות כל עריה ובנותיה, מכל בשר ומכל החי והמתים שכבר מתו כל קברי הצדיקים והחסידים ע"ה, וכו' וכו', כי לא על זה באתי, וכבר קדמוני בזה ספרים רבים שחוברו בדורות שלפנינו ובדורינו מהתרים את הארץ, אשר עמדו ומדדו ספרו חקרו ובחנו כל עיר כל הר וגבעה שבה, כל נחל כל שדה וכרם, כל מצבת אבן וקבר בעמק האדמה, כי להם יאתה להעלות על ספר פרי עמל ידיהם וכלי מכונותיהם ואשר חזו עיניהם, לא כן אנכי אשר לא עמדתי בסוד מחקרים ובדרך התרים לא הלכתי, ולא יצאתי ממחיצות ירושלם מיום שבתי בה (כ"א פעם א' לחברון עה"ק מקום קברות אבותינו ע"ה) ולכתוב מפי השמועה לא חפצתי כ"א מה שנודע לי בבירור מעניני ירושלם לעת הזאת אותם כתבתי לפניך קורא יקר! ויהיו נא לרצון לפניך דברי אלה המעטים הנאמנים ואין בהם כל ספק, יותר ממהדורי מילי ומגבבי דברים רבים מלאי ספקות והשערות, ואתה שלום וכל אשר לך שלום, וה' יקים סוכת שלם ב"ב, ותחזינה עינינו בשובו לציון ברחמים, ושם נעבדהו ביראה כימי עולם אמן:

שאלו שלום ירושלם

א

שאלה ראשית אשאלך על מבחר היצורים, (חי מדבר) הודיעני נא אחי! מהות אנשים הנמצאים בעה"ק ירושלם ת"ו, ידעתי כי יש שם יהודים וא"י, – אך הודיעני נא מאיזה מדינות המה, מהותם ואיכותם?

תשובה בעה"ק ירושלם נמצאים יהודים אשכנזים, המה כל המחזיקים במנהגי אשכנז וכוללים בני ארצות רוסיא פולין ליטא וואלין גאליציען והאלאנד ודומיהם, ואף שמתפללים כמנהג ספרד (חסידים) בכ"ז המ' נכללים בשם אשכנזים. וספרדים (פריינקען) המה המתנהגים בכל הענינים ע"פ מנהג ספרד. ובהם יש ג"כ איזה חילוקים שרוב הספרדים הנמצאים פה, המה מתיחסים לבני פורטגאל ומדברים לשון פורטגאלית או היספאנלית המה התושבים פה מימי קדם, והבאים להתישב שם תמיד, הם מקושטנדינא וסאלוניק ושארי מדינות טורקי. ונמצאים עוד בני ספרד הנקראים מערבים הבאים מארצות מערב הרחוקות, ממדי' מאראקע ואלגיר וכו', גם הם מתנהגים כמנהג ספרד, אך לשונם לשון ערב, ועוד כמה חלוקים ביניהם ובין בני ספרד הנ"ל.

[6] **אה"ק** – ארץ הקודש, ארצנו הקדושה. הערת פב"י

מאו"ה נמצאים פה ישמעאלים, וטורקען (הם ב' אומות לתולדותם ובני אמונה אחת אמונת מחמד) ערבים דרוזען, ארמענים (עמלקים) בני כוש (חיבוש), בני הודו (אינדיען), בני פרס, ושארי אומות ממדינות אזיא ואפריקא רובם בני אמונת מחמד, – ומארצות אירופא, יונים (גרעקין) רוסים, צרפתים, בני בריטניא (ענגלאנד) בני פרייסין ועסטרייך, ועוד משארי מדינות אשר אמונתם אמונת הנוצרים.

ב

שאלה כמה נפשות ב"י הנמצאים בירושלם, מכולל אשכנזים ומכולל הספרדים?

תשובה, דבר ברור בזה לא ידעתי, וגם לא נתן לדעת ולמנות זרע יעקב. אך משערים, כי מהאשכנזים נמצאים כעת ערך שלשת אלפים נפש, ומספרדים יותר ויותר (יוסף ה' עליהם אלף פעמים, ויקוים בני יהודה וישראל רבים כחול הים כו'):

ג

שאלה הודיעני מנהגיהם לשונם ומלבושיהם?

תשובה בני אשכנז לשונם כמו בחו"ל, וכה הליכתם ומלבושיהם כמו שהורגלו בארצות מולדתיהם בדור הקדום, רק מעט מהדרים פה בכבר, לובשים ע"ד בני ספרד בשנויים שונים הספרדים לובשים בגדים רחבים ועל ראשם כובע קטן (פעסע) ובסודר (שאל) יצנפו את ראשם, והחשובים (חכמים) נושאים גם סודר יקר על צואריהם, ועוד באופנים שונים. – בדרך כלל העיר ציון לא תדמה לשארי כרכים וערי אירופה, אשר שם ישים כל א' עינו על זולתו בדרכיו, במעלליו, בעניניו, בתפארת מלבושיו לא כן בבני ציון, כי אין איש משים לבו לכל אלה, וברחוב אחד תראה שפעת המון אנשים ממדינות שונות וחליפות שמלות למו, אלה מעוטפים בשמלות לבנות ומכוסים צעיפים, ואלה במעילים שחורים אלה בבגדים אדמדמים ואלה בירקרקים, מדינה ומדינ' בהליכתה, כל איש ואיש כרצונו, באין מכלים דבר לא מהממשלה ולא מזולתה. – אך כולם כאחד הולכים בדרך צניעות ובמלבושים ארוכים, והנשים ע"פ הרוב הולכות מעוטפות בסדינים לבנים:

ד

שאלה כמה בתי מדרשים יש בעה"ק לאשכנזים, וכמה לספרדים?

תשובה בה"מ לקהלות ספרדים ומערבים והישיבות שלהם, אף כי נודעו לי מפי השמועה, הנה לא ידעתים בעצמי אל נכון, ע"כ אין נפשי לפורטם. ואמנם בתי הכנסיות ובתי המדרשות לאשכנזים אשר ידעתים ברור ורובם ראיתי בעיני אותם אפרט לפניך בשמותיה' ואודיעך על אודותם דבר מה ידעתי

א) **בה"כנ הגדולה** על חורבת בית **ר"י החסיד** הנודע לתהלה.

[רבות עמלו בוניו בו תלאות רבות עברו על המתעסקים ומיסדי' להוציא הדבר מכח אל הפועל. להשיג רשיון על עיקר המקום, ואח"ז על הבנינים ובפרט להשיג רשיון מהסולטאן יר"ה, על בנין בהכנ"ס הגדולה. לא שנה אחת ולא שתים עמלו בזה, כי קרוב לארבעים שנה עסקו בענין זה הגדול והנשגב, מראשיתו ועד אחריתו, וזה שלש שנים שנגמר בנינו כלול בהדרו, הרבה עסקו בגופם והרבה מאודם, נדבות גדולות הרימו נדיבי עמינו ויזילו זהב מכיסם לכונן הבית על תלו, על אלה העוסקים והמתנדבים נאמר זכרם לברכה, כי לא לשוא עמלו בוניו, וכדאי כל העמל והטורח ופיזור הון עצום, כי גדול כבוד הבית, ויהי לנו למקדש מעט מציון מכלל יופי, לשם ולתפארת ולתהלה בארץ, וכל איש ישראל הבא ממרחקים ומעבר לים, ראשית דבר ימהר לבא אל הבית, לראות ולהראות ולחזות בנועם נחלת יעקב, אשר זכתה ירושלם כעת להציב גבוליה בימי עניה ומרודיה, עד אשר ירחם ה' ציון לבנות היכלו באש כי יבא מועד, וגם הנכרי הבא מארץ רחוקה יבקר את ביהכ"נ הזה וישתעשע על סדר בנינו, כי כלו אומר כבוד, וכל עין לא תשבע מראות את יפעת הודו ותפארת הארון וכל כלי הקדש אשר בו, וגם אחב"י בחו"ל מחבבים את הבית, ושולחים מרחוק כפעם בפעם כלי קדש לפארו ולכללו, וזה לא כביר שלח הגביר המפורסם ר' פנחס ראזענבערג מפיטרסבורג ב' מנורות, האחת מנורה תלויה יפה ומהודרת עול' כמה מאות רו"כ[7] והשנית מכסף טהור, הנקצה על שמונת ימי חנוכה, להאיר בה שמן טהור, מערב עד ערב, עולה עם הוצאות הולכה לעה"ק קרוב לשני אלפים רו"כ, עוד נדב הגביר הנ"ל, סך מסויים להאכסדרה גדולה סביב לבה"כנ אשר יהי' מכוון נגד מקום המקדש ממש, אשר משם יתראה הר ציון אשר אהב, ורצפת בהמ"ק[8] וכל הבנינים שעליה, להשתטח ולשפוך שיח נגד הר האלהים החרבה בחגים ובמועדים כפי מנהג עה"ק ת"ו], בחצר הזה נמצאו כמה בתי מדרשים, כמה בתי תלמוד תורה, בה"מד לישיבה, [ובפרטם **בהמ"ד מנחם ציון**, הוא בה"מד הראשון הנבנה על חורבת בית ר' יהודה החסיד ז"ל, **בהמ"ד שערי ציון** נבנה אחריו, שניהם מלאים ספרים כמה וכמה שסי"ן מדפוסים שונים, פוסקים ראשונים ואחרונים, הרבה שו"ת, ושארי חבורים מאשר נדבו רבים הבאים להסתופף בחצרות ה', בתוככי ירושלם עה"ק ת"ו, ומרבים העם תמיד להביא נדבות ספרים לאין קץ לזכות הרבים. **בהמ"ד תלמוד תורה** ועל גבו **בהמ"ד עץ החיים** בב' המדרשים האלה מתפללים כוותיקין, דהיינו שמדקדקים לקרוא ק"ש קודם נץ החמה ותפלה לאחר הנץ, על פי חשבון הלוח הנדפס בעה"ק מסודר מהתוכנים,

[7] **רו"כ** – רובל כסף. הערת פב"י.
[8] **בהמ"ק** – בית המקדש. הערת פב"י.

ויש עוד איז' בתי מדרשים המתפללים ג"כ כזה, אך יש חלוק ביניהם בקדימ' ואיחור כחמשה וששה מינוטין, לפי חלוקת הדעות שיש במשך הזמן שמתחל' הנץ עד עצם צאת השמש על הארץ. – בבה"מ **עץ חיים** הנ"ל, לומדים כל היום בני ישיבה הנקראת **ישיבת עה"ח**[10] והראש ישיבה שלהם מגיד לפניהם ב' שיעורים. בגפ"ת[9] ופוסקים] ועוד נמצא בחצר הזה כמה דירות לת"ח[11] וחשובים ולשמשים כמה חנויות, כמה בורות המספיקים מים ליושבי בה"מד ולהדרים בדירות הנ"ל, שתי מקואות עם כל ההצטרכות והכלים השייכים להם לחמם המים וכו', בית ועד לאסיפ' הרבני' והנכבדים לאיזה צורך לפעמים, אשרי העם שככה לו, אשרי העוסקים והמתנדבים לזה, זכרם לברכה! ב) **בהכ"נס** בחצר **ר' ישעיה** ז"ל, (נקרא על שמו כי שם הי' דירתו ושם למד והתפלל כל ימי חייו). והוא החצר שקנה הרב המפורסם מו"ה צבי לעהרין ז"ל מאמשטרדם והקדישו לבה"מד ולישיבת יקירי ירושלם, וכעת הוא שייך לאחיו חתנו הרב המה"ג[12] המפורס' בתורה וגדולה במקום א' מו"ה עקיבא לעהרין נ"י הוא הגבר אשר מצא מנוי אחיו חותנו הרב הצדיק זלה"ה, והקדיש עתותיו לתו"ע, ולטובת אחב"י, ובפרט ישים עינו לטוב חרות על לוח לבו לזכרון ירושלם עה"ק להמציא עזר וסעד ליושביה, ישקיף בעין טובה על חכמיה, ולהדרש לטובתם בכל אשר ימצא לאל ידם, השוכן בציון! ישפיע לו מציון מכלל יופי – לו ולכל אחוזת מרעיו והמתנדבים בעם, שפע אושר ועושר, עוד ינוב בשיבה, יריע אף יצריח, וכגפן יפריח, במד"ש ובמד"ע, יתברכו בכפלים, ותחזינ' עיניהם בנוה שאנן בירושלם –: סמוך לו, ג) ביהמ"ד הנקרא אור החיים על שם שהתפלל שם הגאון המפורסם הצדיק בעל אור החיים זלה"ה ד) בהמ"ד מכולל ווארשא אשר בנוהו גדולי מדינות פולין, ע"פ סיעת מרחמיהם נכבדיהם, הנקרא בשם אהל יעקב הוא בית נכון בתוך חצר גדול הנועד למושב גדולי הרבנים ות"ח אנשי ארץ מולדתם, ה) בהמ"ד בית הלל השייך נכולל הוראדנא אשר קנוהו גבירי מדינתם, ג"כ חצר גדול ובה"מ נאה בתוכו, – וסמוך לו: ו) בהמ"ר[13] השייך לכולל הו"ד (האלאנד ודייטשען): ז) בהמ"ד חב"ד השייך לכולל חב"ד ח) בהמ"ד השייך לכולל וואלין וואלאחיי, ויש להם גם כן אחוזת נחלה ובונים שם בהכ"נס גדול ומהודר מאד תחתיים ושניים ועדיין הוא באמצע בנינו, ובשנה זו נגמר שם בנין בית המרחץ טוב ע"ד בתי המרחצאות שבאירופא אשר

[9] **גפ"ת** – גמרא, פרוש רש"י, תוספות. הערת פב"י.
[10] **עה"ח** – עץ החיים. הערת פב"י.
[11] **ת"ח** – תלמידי חכמים. הערת פב"י.
[12] **מה"ג** – מאור הגולה. הערת פב"י.
[13] כך במקור. כנראה צריך להיות 'בהמ"ד' במשמעות בית המדרש. הערת פב"י.

לא היה עדיין בעה"ק, ועל דבר זה זכרם לטוב, כי טובה גדולה עשוי לרבים, וכפקוח נפשות יחשב לאנשים בראשית בואם לעס"ק שהורגלו מנעוריהם בזיעת המרחצאות [כי אלה הנושבים שמ' מזמן רב כבר הורגלו באמבטאות ומקואות מים חמין ולא יחושו כ"כ אל הזיעה כהאורחים הבאים מקרוב] ט) בהמ"ד השייך לכולל בני מדינה עסטרייך יוד) בהמ"ד קטן הנקר' חברה משניות השייך ג"כ לכולל הנ"ל. י"א) בהמ"ד השייך לכולל חסידים ממדי' ווארשא הי"ו. י"ב) בהמ"ר[14] קטן השייך לכולל בני אונגרין. – וזולת אלה מה שפרטתי לך, כמדומה אין עוד בתי המדרש קבועים לכולל אשכנזים בעה"ק, כ"א איזה מנינים קבועים בבתי יחידים נכבדי' הדרים ברחובות הרחוקים מבתי המדרש הנ"ל:

ה

שאלה הודיעני נא מאיזה מנהגים שבירושלם עה"ק בעניני תפלה:

תשובה בעניני התפל' כמעט לא חדשו מאומ' המה מתפללי' כמנהגם בחו"ל, כולל פרושים כמנהגם, והמתפללים כמנהג ספרד (חב"ד וואלין ובני פולין) כמנהגם, אך בכמה דברי' החזיקו פה ע"פ מנהג המקום מנהג ספרד ע"פ הב"י, כמו נשיאת כפים בכל יום ובכל התפלות, ושלא לומר ברוך ילעוא"וא בתפלת ערבית, ואומרים ברכו אחר תפל' ערבית ותפלת שחרית ואומרי' פסוקים לפני ברית מילה, ועוד איזה מנהגים טובים, וברוב בתי המדרשים נוהגים בכמה דברים ע"פ מנהגי הגר"א זצ"ל:

ו

שאלה הודיעני נא אחי! דבר אחב"י הנמצאים בעה"ק, מה מלאכתם ומה עסקהם? האם כלם כאחד שוקדי' על דלתות בה"מד ויושבים על התורה והעבודה יומם ולילי? כי אזני הקשיבו דברי שטנה בעניני האלה!

תשובה איעצך גם אנכי אחי יקירי! אטום אזנך לבל תשמע שמע שוא, אל תארח לחברה אם אנשים חורשי רע מוציאי דבה ומחפשים אחר כל מום, ומטילי דופי בשלמי אמוני ישראל, למען תלך בדרך טובים ואזניך תקשבנה נכוחות, עיניך תחזינה משרים ואז גם פיך ידבר אך טוב לישראל, הלא זה מדרכי שונאיהם של ישראל מימי עולם, ללמד מהפרט על הכלל, ואיש אחד מאחינו כי יחטא, ונשאו כל עדת בני ישראל את עונו, לתת אותם לשמצה בקמיהם, כי נמצא איזה עולה בידי איש יהודי, השחיתו התעיבו עלילה לתת את כל היהודים למועלים וחומסים, הלא גם חכמי כל האומות בדורותינו שריהם ושופטיהם אשר בצדק ישפטו ואור הדעת נגה עליהם וקנו להם מדות ישרות, לבם עת'

[14] כך במקור. כנראה צריך להיות 'בהמ"ד' במשמעות בית המדרש. הערת פב"י.

אך טוב לישראל, ומלמדים עלינו זכות לפני מלכי ארץ הצדיקים והחסידים יר"ה, אשר בצלם נחיה להרחיב את גבולינו בארצות מולדתינו, רבות כבר פעלו בעז"ה ורבות עוד יפעלו אי"ה וצדקת' בזה ובבא, כי חסידי או"ה יש להם חלק לעו"הב[15], ואיך זה לא יבוש האיש הישראלי לדבר סרה באחיו ולדון רבים לכף חובה על פיו, ולהשחית בעד החמשה כמה קהלות קדושות ח"ו? אהה ה' אלקים למה היתה כזאת בישראל? כי אן גם בני מחוזות וואלין פולין גדול וקטן, ראיתי והמה שונאים את אחיהם בני ליטא, בלי שום תואנה ממש כקטון כגדול כאיש כאשה, וכי יראו איש ליטא עובר בחוץ ובפרט בהקשיב אזנם את מבטא שפתיו יבזוהו בלבם יאריכו לו לשון וקראו אחריו מלא ליטוואק! – שם גנאי הזה שקול הוא להם ככל שמות החרפה אשר בפיהם, והרבה נצטערתי בעברי לאה"ק דרך המחוזות הנ"ל לשמע אזן, והרבה חקרתי לדעת מאין ומתי נפתח המקור הרע הזה לחלק לב עם אחד ולא יכולתי להולמו ואמרתי בחפזי יהיה מי שיהי' הגדול והקדוש, אם אך בסבתו ועל ידו נשתרש השנאת חנם בבני יעקב אשר כולם אהובי' כולם ברורי' כולם קדושים – כבר איני מקנא לגדולתו ולקדשתו, הן אמת כי מדוחק הפרנסה שבארצות ליטא, ינהרו מהם רבים למחוזות וואלין ופולין, ואלה על פי רוב הם מאנשי בלי שם, ורק בארץ מגורתם במרחקים יקנו להם שם שם מתחל' ברית תורה שיש בהם ואח"כ ברבות הימים יתחמצו לפעמי' כדרך רוב המתגוררים בארצות נכריות כי ימצא להם שמה מקום לעשות מה שלבם חפץ, ובפרט אנשים ריקים ופוחזים בורחים וכיוצא המתלקטים מעיירות שונות אך הלבעבור שני חשיפי העזים האלה, יחולל כבוד תפארת כלל קהלות קדושות בארצות ליטא רייסין וזאמוט כו' רבבות אלפי ישראל, אשר משם תצא תורה, שם ירבצו לומדים, שם קננה היראה, ואפילו הריקנין שבהם מלאים מצות כרמון, כמה גאונים כמה רבנים כמה חכמים כמה נדיבים שועים ואפרתים פועלי צדק גומלי חסד שמה, כמה בתי ישיבות להם וצאו וראו בכל בתי מדרשי עיר ועיר יומם וליל' לא יתנו דמי לקול הגות בתורה ברבים גם רוב בעלי הבתים ישקדו על דלתות בה"מד איש על משמרתו יעמוד בלילה למחצה לשליש ולרביע איש איש כפי כחו כי גם החייטים העגלונים ונושאי סבל, רובם יקשיבו לקח בין מנחה למעריב, באגדתא בספרי מוסר, ומדקדקים במצות ושומרי שבת כהלכתו, אף גומלים חסד בגפם ובמאדם יותר מכפי כחם, ואפילו העני ואביון שמה יעסוק בגמ"ח, ואיש את רעהו יאמר חזק בהלואות חסד ובעצות נאמנות באכיל' ושתיה ומי יוכל לפרט את כל צדקות פזרונם בלבב שלם ומאהבה, ממש לא יאומן כי יסופר, לו ראו אלה בני וואלין ופולין בעיניהם, ותהו על

[15] **עוה"ב** – עולם הבא. הערת פב"י.

קנקנם שמה במקומם, את אלה בני ליטא הנמבזים בעיניהם, הלא אז ידעו ויבינו את מי יחרפו ואת מי יבוזו יום יום – את שלומי אמוני ישראל אשר בהם כבוד ה' ותורתו יגדל ויתרומם. – – וכגורל לבני ליטא במחוז וואלין ופולין, כן הוא גורל תושבי אה"ק בכלל בעו"ה כי מעשה שטן יצליח ואחינו ב"י עצמנו ובשרנו ידברו בנו סרה, מבלי יטריח כלל להסית בנו מהעמונים והעמלקים, ונבאש היום ריח איש ירושלם באף אנשי חו"ל עד כי היה שם ירושלמי לדראון, ומה חרי האף הגדול הזה? מה פשעו מה חטאו? כי ראו איזה מהם חללו את שם הכבוד הזה באיזו עיר בחו"ל, אך מי המה? ומה מעשיהם? האם חקרום אל נכון? אם מאנשי השם או מארחי פרחי הבורחי' ממוסר עונם או מנושיהם בארץ מולדתם, או מסבות שונות גולי' ונועים ומדי עברם סרו גם לירושלם, ומחיצותיה לא קלטום, והם המה האנשים המחוללים אשר ראו גם עיניכם – ועתה המאנשים יחידים כאלה תשפטו על הכלל, חמשה זבובי מות יביעו שמן רוקח, התשחיתו בעבור החמשה חמשת אלף נפש ואולי עוד יותר, כי מי מנה עפר יעקב!

ועתה אהובי! שמעה לי ואספרה למען אחי קושט דברי אמת דברים הנכרים לאמת ומקובלים לישרי לב: – רוב הקבוץ בעה"ק ירושלם ת"ו, המה אנשים נכבדים ויקירי הערך, בעלי תורה ויראה, בעלי מדע ותבונה, גאונים וגדולים וחכמים המפורסמים בישראל, הרבה עובדים את ה' מאהבה, עוסקים בתורה באמת מתוך העוני ולחץ ומוסרים נפשם על התורה יומם ולילה לא ישבתו אם בבה"מ ואם בביתם, כמ' מהם קמים בחצות לילה ועוסקים בתקוני חצות והוגים בתורה ובתחנונים עד אור הבקר, ויש גם חברת תקוני חצות לומר התקונים בקבוץ, ויש גם חברת שומרים לבקר האומרים סליחות באשמורת הבקר בצבור, חברת שובבים ת"ת להתענות ולומר הסליחות לימים הללו, ורבים ילכו מדי יום ביום להתפלל אצל כותל המערבי אשר לא זזה ממנו שכינה כו' הנו עומד אחר כתלינו כו', שופכים שם לבבם ומורידי' כנחל דמע' ובפרט בע"ש ובעי"ט ובר"ח ירבו מאד שמ' המתפללי' בכונ' ובבכי רבה, ובכל יו"ט בבקר כמעט כל אנשים עה"ק הולכי' לשם להתפלל מוסף או באים שמה אחר התפלה אז תגדל הבכיה בקהל ישורון על פלטת מחמדינו, ונחלי דמעה ישטפו אבניה, על גלות שכינתו ית"ש וכו', וביחוד בבקשות ותחנונים על אנשי חו"ל בכלל ובפרט איש איש על בני משפחתו, על שלום חייהם על הצלחת פרנסתם כו', ויש איזו תפלות המיוחדות לזה, [כתוב בספרים, שגם לעת כל העולם כלו עומד על התפלות שמתפללים במקום קדוש הזה, עיין בספר עמה"מ מ"ש בזה וע' בסדור הגאון יעב"ץ] ודרך כלל רוב התושבים פעה"ק[16]

[16] **פעה**"ק – פה עיר הקודש. הערת פב"י.

עוסקים כל ימיהם בתו"ע[17] אם אין מפריע להם ואין בעולים מהצד ח"ו, כי על כן הלא חרפו את חייהם, והקדישו את נפשם, לבלות שארית חייהם ולמות באהלי תורה:

ז

שאלה לא אוכל הבין, איזה בטולים יש להם שמה לבטלם מלעסוק בתורה, והלא עזבו כל מחמדי תבל השליכו מנגד כל עסקיהם וצאצאיהם, ונתנו לכל הדאגות שבעולם את חופשם ונתיאשו מכל טובות עוה"ז, אף פרקה המלכות דשם את עולה מעליהם שמה, ויוכלו לעסוק בתורה ובתפלה מבלי הפוגות ומי הוא השטן הנצב להם מנגד והפריע אותם מלמודם? מי יתן ידעתי!

תשובה אין שטן רע מהעוני ומחסור! לו ידעת אחי יקירי! מעט מני הלחץ והדחק שסובלים בני ירושלם כל ימי חייהם, אשר רובם ככולם ידורו בדירות רעועות צרות וקצרות, ומהם אנשים גלמודים ומהם רק איש ואשתו או בבני זקונים ואין להם מי שישרת אותם, כי רק לאחד מני אלף מבני האשכנזים בעה"ק נמצא משרת או משרתת וגם זה בדרך מקרה, ומה יעשה העני ונכה רוח הזה כי יחצה ח"ו אחד מבני ביתו, את מי ישלח לדרוש ברופאים? מי ילך לקחת הרפואת בהאפטייק וכדומה? מי יביא לו איזה אוכל להשיב נפש החול'? הלא רק הוא הגבר הרוא' בעני נפשות ב"ב, רק עליו המשא לשרתם ללכת אנה ואנ' להמציא להם מחסורם ולטפל בכל דבר בעבורם ולהשיב רוחם בקרבם ככל אשר תשיג ידו הדל' – הלא מוכרח הוא לדאבון נפשו לבטל מלמודו אף אם הוא שקדן גדול, לפקוח נפש ממש [כי בעו"ה נפישי קצירי ומריעי בעה"ק בבין האנשים הבאים שמה כפעם בפעם להתיישב מחדש, אשר שומה בפי הרופאים שהסבה היא רק שנוי האויר – אמנם אחב"י יחשבוה בבין יסורי א"י, וכמאמר חז"ל פ"ק דברכות שישיבת א"י היא מהג' דברים הבאים לאדם ע"י יסורים, ואף בב"י התושבים מכבר נמצאים תמיד חולים רבים, והטעם כתוב בספרי' כי זה משבח הארץ שאינה סובלת עונות כו בחו"ל כי היא הארץ אשר עיני ה' עליה כו' וככתוב ולא תקיא הארץ כו' והאריכו הרב' בענינים האלה ואסמכוהו אקרא ובל יאמר שכן חליתי וכו' ויש מי שדרשו מזה הפסוק שהיסורים שסובלי' אנשי אה"ק הם לכפר' גם על אנשים חו"ל, ועוד כמה דברים שכתבו בזה גדולי הספרים גם מהאשכנזים ולא רציתי לכפול דבריהם, עיין בספר ח"ס ובספ' חבת ירושלם ובס' שער החצר שנדפס מחדש]:

ומדי דברי בענין זה, בל אוכל עצור במילין, מלהודיע בשערי בת רבים, צדקת ישרי לב, ה"ה השרים הנכבדים המפורסמים – ברחבי תבל וקצוי ארץ, הלא המ' **שרי בית**

[17] **תו"ע** – תורה ועבודה. הערת פב"י.

ראהטשילד שיהיו לאוי"וש[18], אשר פעלו בזה לטובת אחב"י דבר קבוע לדורות, היינו חצר גדול, ובו שפיטאל יפה ומהודר לחולי ב"י, מחזיק ח"י מטות, ובחצר הנ"ל הם כל המכשירין לזה, בתי תבשיל, בתים למשרתים ולמשרתות לכביסה, ושא"ד[19], ואפטייק טוב, ודאקטער מפורסם אשר יושב שם כל יום ויום, אשר גם זולת החולים הרבים שבבית החולים הנ"ל, כל מר לבב מכל נגע וכל מחלה אליו ידרושו, ויקבל תיכף הריצעפט עם הרפואות, חנם אין כסף, ומי שיודע היטב מהות תושבי עה"ק לחציהם ומרי חייהם ככל הנ"ל, ידע גודל הפק"נ[20] שיש בזה, אין ערוך ליקרת הדבר הגדול הזה, עוד כמה דברים שפעלו בירושלם, ע"י נאמן ביתם הרב החכם השלם מוכתר במעלות ומדות תרומיות, מו"ה **אברהם הכהן** נ"י, אשר הוא המוציא והמביא להשתדל בכל עוז לטובת אחב"י שבירושלם בכל אלה ובכל אשר תמצא לאל ידו, וכעל גמולות כעל ישלם כגמולם הטוב ישיב להם – להעושים והמעשים לטובת עה"ק ותושביה, יריעו אף יצריחו, וכגפן יפריחו, ובכל מדרך כף רגלהם יצליחו, וכמו שזכו להשתתף בצער בני ציון בחורבנה, כן יזכו לשוש אתם משוש בבנינה, ושפע הטוב יושפע עלינו מהשמים, ותחזינה עינימו בבנין אפריון בירושלם – כן השר הגדול ליהודים, דורש טוב לעמו, ה"ה **סיר משה מאנטיפיורי** אשר רוב ימיו האציל לטובת אחב"י, אשר פעל ועשה בכמה וכמה מדינו' כידוע וכמפורסם בקצוי ארץ ורחבי תבל, ובפרט במבחר הארצות אשר בחר לו ה' לנחלה לו, למען תת אותה לזרע יעקב חבל נחלתו גם השר הגדול הזה, את הר ציון אהב גם הוא, אהבת בני ציון וזכרון ירושלם חרותים מיד על לוח לבו, ובמבחר שנותיו עלה מעירו כמה וכמה פעמים, לתור את הארץ לטובת אחב"י, למען הטיב מצבם, ופעל לטוב כמה דברים, – קנה שדות ובהם עץ עושה פרי, וע"י השתדלותו נבנו כמה בתים מהודרים – עם בורו' חצובים ובהמ"ד, גם בתי רחיים ואפייה, – וכל זמן שמזקינן דעתן כו', ועוד ינוב בשיבה, שבפעם הששי לעת זקנותו כבן פ"ד שנה, עלה מעירו עם כבוד החכם הנעלה מו"ה אליעזר דאקטער לעווי נ"י, ללכת ירושלימה לבקר את אחיו ולהתאמץ בטובתם, גם המרחק רב והמים (כי אז היה עת גשמים) לא עצרוהו, נהרות וימים ומים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה, אהבה עזה, אהבתו את בני עמו ואהבת ציון המושרש בלב יקר רוח השר הגדול הזה, והיא אשר תגדל שרשיה, תוציא פרחיה, ולא תנוח עד יצאו לאור פעולותיה! ויסד פה ע"הק עוד אפטייק טוב, עם כל הכלים והמכשירין לזה –, הטיבה ה' לטובים ולישרים בלבותם, להאריך ימי חייהם,

[18] **לאוי"וש** – לאורך ימים ושנים. הערת פב"י.
[19] **שא"ד** – שאר דברים. הערת פב"י.
[20] **פק"נ** – פיקוח נפש. הערת פב"י.

ולבלות בטוב כל ימיהם, ובנעימים שנותיהם, ויתענגו על רוב שלום, עד בוא משמיע ישועה מבשר שלום, – ואם כי רבות פעלו לצורך הבק"ח עכ"ז מצער היא מול עה"ק רבתי עם ת"ל (יוסף ה' וכו') וחלושי מזג תשושי כח, וכמה חלאים המצויים בעו"ה פעה"ק, ואין לכסף מוצא, ולזאת השתדלו ויסדו חברה פע"הק, – ובנו חצר גדול, ובתוכו כמה בתים לצורך חולי עניי ב"י, ומשתדלים להמציא להם גם צרכם בעת חליים, ולאשר אין ידם משגת, הוצרכו לבקש עזרה מאחיהם שבגולה, וע"ז התנדבו בכמה וכמה מחוזות בחו"ל, לצורך הדבר הגדול הזה, אשרי חלקם שזרזו את עצמן לצורך פק"נ: –, ועכ"ז מתנהג בכבדות, מצער היא הכנסתם מול צרכי הנדכאים והנושים כי רבו, יען כי כל דבר המקובץ על יד על יד צריך לזה הוצאה מרובה, והלואי שיגיע החצי אל הקדש פנימה – וכידוע לכל משכיל, לו הכמו ישכילו זאת איז' מהשרים הגבירים הגדולים המפורסמים, שיתנדבו על אופן הנ"ל להפריש קרן מסויים שיספיק הרווח ליסד עוד שפיטאל טוב עם דאקטער מפורסם, ויהיה לו עת קבוע, ללכת אל בית החולים – הנדכאים אשר אין בכחם לשלם עבור טרחתו, וכה ישימו עינם לטוב על יתר הענינים הנצרכים ומוכרחים פעה"ק, כמו עסקי הת"ת מתשב"ר בני ענים, שמהם תצא תורה, ומפיהם אנו חיים בהם כמה וכמה יתומים, וכמה מהם אשר אבותם גם בחייהם וכו' שיהי גם ע"ז איזה הכנסה, לבל יצטרכו לבקש עזר מאחב"י ע"י השד"ר[21] (וכמו כן לעשות קופה של גמ"ח, – למען יוכלו השג גמ"ח הענים הלוקחים שטרות הכולל במוקדם לשנה, וכנ"ל, ואף שהשטרות בטוחים מוכרחים למכרם בגרעון כסף ולהשיג בנשך אוכל וכידוע לכל משכיל), אלה וכאל' גורמי' בטולי' והנושבים בעה"ק ומטופלים בילדים קטנים, קשה מאד צער גדולם באה"ק וכמאז"ל (עיין ס"ח)[22] ואין בכח האשה כלל לבדה לשאת ולסבול הכל, כי מה תעשה העלובה הזאת, אם לגדל את בנה ובתה, או אם לעסוק בצרכי ביתה לטחון ללוש לאפות ולבשל, ואם לתפור ולתקן כליה, לנקות לרחוץ ולכבס וכדומה, ומי יביא לה מהשוק כל מחסוריה? הלא אף אם היו יהי' מחובשי ביה"מ ותורתו אומנתו, ועז כנמר לעבודת ה' ולבו לב הארי הלא המס ימס לראות בצרת נפשות ב"ב ומוכרח הוא לבטל זמן מה ולהיות לה לעזר, ומה יעש' העני ונכה רוח הזה אם כלתה גם פרוטה מכיסו, וחיטים וקמח מהכד, או בהגיע יום ש"ק ואין לו לא בשר ולא יין, ולפעמים לא רחוקות אף לחם אין, וב"ב יכתירוהו ידריכוהו מנוחה עזרתו מזה וילדיו מזה, והנושה גס הוא בא מנגד לקראתו, כולם יצעקו קול א' הב הב! הלא אז ישכח את נפשו, כי גלי מצוקותיו עברו

[21] **שד"ר** – שליח דרבנן. הערת פב"י.

[22] **וכמאז"ל** (**עיין ס"ח**) – וכמאמר זכרונם לברכה (עיין ספר החינוך). הערת פב"י.

ראשו יותר ממה שהיה בחו"ל, ועליו ללכת אנה ואנה להשתדל וללות מרעהו וממכירו סך מה אם באמנה או בשטר או בעבוטו [כי באמת עיר ירושלם צדק ילין בה גם כעת ורבים בקרבה רודפי צדקה וחסד, הרבה מפרישים העשירית קדש לה', והרב' מפרישים החומש מכל אשר להם ומכל מה שמשיגים מזולתם, וכמה שמפזרים עוד יותר ובדרך כלל תושבי עה"ק ירושלם הם נדיבי לב רחמנים גומלי חסד איש לרעהו ואשה לרעותה ויתעזרו זה מזה בשעת דחקם] כי גדול מאד הלחץ והדחק שסובלים שמה, ורובם חיים חיי צער ממש, והיוקר הגדול והעצום ששם בכל דבר ודבר אין לשער ואין לבאר, (ה' ירחם ציון) –, ואף מי שיש לו איזה עזר וסעד ממיודעיו ומקרוביו בחו"ל, הלא בל ישיג במועדו ובזמנו לעת תרעב נפשו ללחם, כי כמה מדינות כמה ימים ונהרות מפסיקים בין המשפיעים והמקבלים, עיניו ועיני ב"ב תכלנ' כל יום של אניה באה אולי תביא גם להם עזר ממרחק, ביום השבת ביום השבת תשיחם תקותם, [הוא יום בוא הפאסט לעה"ק נושאת מכתבים ושם איש עברי המיוחד לקבלם הכל לידו, ולחלקם במ"ש לבעליהן] לאמר עתה נושע עתה בשורה מוצאת גם לנו, ובמו"שק[23] תקותם נשארה מעל וילוו את המלכה בפנים זועפות מלאי צער ודאגה, כי גם הפאסט באה ואין קול ואין כסף! – כל זה השמעתיך אחי היקר! אפס קצהו מחיי הצער שחיים בעה"ק הת"ח ויראי ה' בני ציון היקרים, אשר השליכו כל עסקיהם בחו"ל מנגד לבלות שארית חייהם בחצרות ה' על התו"ע, ולכן אל תתן נא אזן קשבת ללשון תהפוכות, ובצדק תשפוט עמיתך, ותדו לכף זכות, כי אף אם מבטלים לפעמים מתורה הוא רק מההכרח הגדול ולחצם זה הדחק הנורא, וזו"ז רובם עוסקים בתו"ע כנ"ל, ואף המועט שעוסקים באיזה עסק פרנסה או הבעלי מלאכה קובעים כלם עתים לתורה ביום ובלילה, ויש כמה שהיום להם למלאכה והלילה למשמר לישב בחברת משמורים להגות בתורה, והנה לא ימלט שימצאו שם גם איזה שפרקו מעליהם עול תורה, אכן לא חדש הוא בישראל, וגם בזמן הבית לא כל הדורות היו כדורו של חזקיהו, ואין ללמד מהפרט על הכלל ומהמעוט על הרוב.

ח

שאלה דבריך חידות לי, ולפלא בעיני דבר מצוקתם ולחצם הגדול אשר ספרת באזני, הלא כמעט כולם מקבלים מהשלוח הגדול הכללי, גם רבים הלוקחים אתם בנסעם מחו"ל את הונם ורכושם סך מסוים, מלבד מה שמקבלים את חוקם תמיד משלוח אנשים פרטים, תמה אני ולא אדע מדוע יצר להם ככה?

[23] **מו"שק** – מוצאי שבת קודש. הערת פב"י.

תשובה אם לא ידעת שורש דבר, ולא ראית בעיניך, ע"כ תתפלא ידידי! גם בעיני לפלא היה כל עוד לא ידעתי הדבר אל נכון, לא כן עתה שידוע לי כ"ז היטב, ואין חכם כבעל הנסיון, עת' חשוב להתפלא הפלא ופלא להיפך, במה יהיה קבוץ גדול כזה במה ישברו רעבון נפשם ונפש ב"ב? – אין זאת כ"א ממפעלות תמים דעים, אשר בארץ שוחה במדבר שמם לחם יוכל תת ויכין שאר לעמו, ובפרט בירושלם עה"ק מקום מקור שפע הקודש שפע האושר והעושר יחדיו בבנינה, וגם בחורבנה אהבת ציון בל ישכח לנצח, אספר לך אחי איזה פרטים ותראה כי כנים דברי, בלתי ספק שידוע לך מחלוקת הכוללים בעה"ק בזמנים האלו, כי כל בני מחוז ומחוז עומדים לפ"ע ונקראים כולל בפ"ע, ולזאת בל ישוו תושבי ירושלם בקצב הכנסתם ואופני הספקתם כלם כאחד כ"א איש איש לפי מכסת בני הכולל שלו, ואם אבא לפרט לך הכל מכל הכוללים בפרוטרוט יאריך עלי הדבר, גם יראתי לבל אצא מגדרי לבל אספר מדבר שלא ידעתיו על בוריו ורק את אשר ידעתי אל נכון אותה אגיד, כן לא אשא דעי מהכוללים הנחשלים שהספקתם מצער מאד בערך מכסת נפשותיהם, אף לא מאלה הכוללים בני אנשים מעטים שהספקתם מרוב' – כ"א מהממוצעים שהכנסתם והספקתם לפי מספר נפשות הכולל – ואולי המה גם רוב תושבי עה"ק חלוקתם ידוע ערך ח"י רו"כ לכל נפש, לבד הקדימה שיעריכו כ"א לפי ערכו, ונתפוס גם בזה מדרגת המצוע שבכוללות הנ"ל, ערך 65 רו"כ לאיש ואשתו, ואחר הפסד הקוראנט ע"פ רוב הזמנים שהוא בערך חומש (ולפעמים ההפסד יותר ויותר) יעלה ערך 930 גרוש לפי המטבע דפה ע"הק, והנה רוב אחב"י מכל כולל' מקבלים כמעט כל חוקם בראשית השנה, – מצד שזמן שכירות הדירות הוא תומ"י[25] אחר חה"פ[24], והמנהג לשלם השכירות מקודם לכל השנה ומה יוכלו הפרנסים והמנהיגים לעזרו בעצה אחרת, אם לא לתת להמדוכאים הללו את חוקם על חשבון העתיד כי הברחוב ילינו עם ב"ב?, וכה יקרו להם שארי הצטרכות הכרחיים גדולים בפעם אחד, – אשר אי אפשר לקפוץ יד מלתת להם את שלהם, על חשבון חלוקה שלהם דלהבא – – מבלי הביט אל תכליתם ומבלי התבונן אל אחריתם, כ"א לחיי שעה הדחוקה להם כעת, להקימם מנפילתם על פניהם ממש, ממצוקות הזמן, אשר שם מחנק נפשם, ובכן יקבלו את חוקם בשטרות מהכולל [ומחסדי ית"ש ששטרות הכולל בטוחים בעה"ק יותר משכנות זהב ופנינים, ובאמת המה נזהרים למאד לסלק בזמנם ואף אם לא יגיע לידיהם משלוח הכסף אל המועד ההוא, ילוו בנשך לשלם חובם, לבל תפול מעלת ערך שטרותיהם, כי זה עיקר המשען

[24] **חה"פ** – חג הפסח. הערת פב"י.
[25] **תומ"י** – תיכף ומיד. הערת פב"י.

והמשענה בעה"ק, משען לחם ומשען מים, מחזיק ישוב א"י, וכמה יושיעו הפרנסים והמנהיגים את בני הכולל שלה' אם לא באמצעות השטרות, וכל הקופה אינ' רוא' פני כסף בשנ' כ"א בשבוע או כשתים בהגיע השלוח, וביתר הזמן היא מלאה שטרות חדשים או קרועים שנפרעו] ואחר שמוכרח לקבל קצב חוקו בשטרות לזמן שנה, עליו להפסיד איזה פריצענט בהם, הגם שאחב"י היקרים בעה"ק הם גומלי חסד ומחזיקים איש בידי רעהו וכמו"ש למעלה, אך זה נוהג רק בסכומים קטנים, ויתעזר איש משכנו וממכירו על משך מה עד שיגיע לו מעמדו מבני משפחתו וזה באמת מצוי מאד, אבל לא בסך גדול, ועל משך זמן רב, ודי חסד יחשב לו בהשיגו מזומן על השטרות בנכוי א' פצ"ט, ונמצא שישאר לו אחר נכיון הפ"צט 800 טאלער, וזאת תדע אחי! כי הדירה הממוצעת והבינונית לאיש ואשתו בעה"ק הינו חדר אחד שכירתם לכה"פ[26] 500 טאלער לשנה, פחמים לצורך בשול לשנה, ערך 200 טאלער, ולפעמים נצרך לקנות מים כמה חדשים בעד 100 טאלער [בזה אינם שווים החצרות זה לזה, כי יש חצר שבו בורות טובים ודיורים מועטים, אז יספיקו להם המים קרוב לשנה בהמטיר ה' על הארץ והשנה מבורכת בגשמים יורדים בעתם, ויש חצרות שלא יספיקו המים כ"א על חצי שנה] ולא ישאר לו אף על קנית שמן להדלקה, ועתה אשאלך אחי! מאין יקח האומלל הזה לחם לאכול ובגד ללבוש בקרה, ושארי הצטרכות אנושי באשר הוא אדם הלא רבו, ובפרט ביוקר גדול ההוה בעה"ק ירושלם בכל דבר ודבר, ומה יעשו אלה העלובים אשר לא ישיגו כ"א ערך המחצה מהסך דהיינו 35 רו"כ לאיש ואשתו לשנה, ותמצ' עוד רבים שלא יגיע על חלקם אף סך קטן כזה, וצא וראה גם אותם שמקבלים קצב חוקם הנעלה שבערכים מה חייהם ומה ישועתם בו, כי אלה בכלל הם חלושי המזג רכים וענוגים ולא יוכלו לדור בדיר' בינונית שהצעתי לפניך, אשר בהיותם בארץ מולדתיהם בחו"ל הורגלו לדור בבתים מרווחים כחמשה וששה חדרים ובעה"ק יסתפקו בחדר א' ונחשב להם כהיכל שרים אחרי כי הביאם המלך לחדריו, אך עכ"ז יתאמצו לשכור להם חדר שיהיה לכה"פ כראוי ומוכרחים לשלם בעדו שבעה או שמונה מאות טא' לשנה, ולפעמים גם אלף טא' ויותר, לפי גודל החדר וקרבת המקום לרחוב היהודים ומקומות בה"מד כל זה הצעתי לפניך הצטרכות ב' נפשות בעה"ק לאיש ואשתו, אך אם ברכו ה' בבנים ובנות, או שארי נפשות ביתו וטפליא דתלו ביה שאז לא תגיע החלוקה בערך הנ"ל לכאו"א מב"ב[27] וההוצאות תרבנה בכפלים ויותר, כי אין ערוך להכרחיות בני ביתו הקטנים ועוללים

[26] **כה"פ** – כל הפחות. הערת פב"י.

[27] **לכאו"א מב"ב** – לכל אחד ואחד מבני ביתו. הערת פב"י.

שואלים לחם יבקשו אוכל למו, ולא יקבלו שום תירוץ כי ריקה בטנם, והוריהם ישמעו צעקתם וידמו למו, אף כי מעיהם המו לצאצאיהם, כי מאין יושיעום מהגורן או מהיקב? שמעה זאת אמי והט אזנך לאמרי פי, ובחנת וראית אם לא כדברי הן הוא, כי אחת מנפלאותיו ית"ש[28] להחיות ממש בנסים המון! רב מאמב"י, בעה"ק החריבה והשוממה בעו"ה[29], מקום הנתן כעת אך להוציא ולא להכניס מאומה, ירושלם בעת חורבנה היא מקבלת ולא משפעת, וע"ז נאמר ושפחה כי תירש גברתה:

ט

שאלה, הודעתני אחי מהוצאות הדירה שמה, הודיעני בטובך גם מיתר ההוצאות כי כמה פעמים שמעתיך מזכי' בדבריך את היוקר הגדול ההוה בירושלם, וכן יספרו נוסעי' רבים, ויש מהם מגזמים שגם בדלי דלות תעלה שמה ההוצאה ב' רו"כ ויותר לכל נפש בשבוע, ולמה זה בחו"ל אף בשני הבצורת, מספיק לאיש ואשתו בשפלות מצבם לשבוע שנים ושלשה רו"כ לשניהם?

תשובה בל אוכל לבאר לך הכל באריכות כי יקצר הגליון מהכיל פרטיות כל הדברים, ורק אספר לך מענין זה דבר אחד, הנה בחורף העבר הגיע לא' משכני בירושלם מכתב קרוביו היושבים בחו"ל, וכתוב שם כדברים האלה: "ירושלמי אח' עבר עלינו ויספר לנו ספורים רבים, ובתוך דבריו הפליג לספר מגודל היוקר שבשם, וכי המקח מקמח שלשה רו"כ או שלש' וחצי כל פוד, בלתי ספק כי גזם הירושלמי הזה להפליא לבב שומעים ושקר בפיהו" בזו לעגו לו!, שכני הנ"ל מקבל המכתב עם שארי אנשים התחילו לחשוב בפרוטרוט ומצאו כי כנים דברי הירושלמי ולחנם נתנוהו לדובר שקרים, כי באמת בשנים האלה עלה מאד השער[30] (אם מצד הארבה שכסה עין הארץ בשנים האחרונות, ואם מצד שארי סבות ה' ירחם ציון ולא יוסיף לדאבה עוד) ועלה מקח הקמח הטוב כל ראטיל 8 טאלער, ולפעמים 8 טא' וחצי, ועד 9 טא', והראטיל הוא בערך 7 פונט ממשקל רוסי' או פחות מעט, וא"כ לפי חשבון זה כל פוד עולה בערך 50 טא' הם שלשה רו"כ ושלושים קאפ' ממעות רוסיא, דוק בחשבון זה ותראה כי לחנם חשדו להירשלמי כי לא דבר כזבים, האומנם גם נמצ' בעה"ק קמח עב שמערבים עם הטוב העולה בפחות מהמקח הנ"ל, אף לא כל הזמנים שוים, ויש עתים לטובה שיוזל המקח, אכן ע"פ הרוב ובדרך המיצוע הכל כאמור, ותהיינה ההוצאות ללחם וקמח לשבוע עם שכר האפיה ועוד איזה מחסורים בערך א' רו"כ לנפש – והלא ידוע כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם!

[28] **ית"ש** – יתברך שמו. הערת פב"י.
[29] **בעו"ה** – בעונותינו הרבים. הערת פב"י.
[30] כל המקחים המה כמו שהיו בשנת תרכ"ז, אמנם ישתנו הדברים כפי ברכות השנים

ו

שאלה נפשי חשקה לשמוע מפיך עוד איז' פרטי ההצטרכות שמה בעה"ק, ספר נא לי בחסדך ואשמעה:

תשובה אף כי לא מדרכי בעודי ב"ה לאשתעי כ"א בקיצור נמרץ, אכן מחביבותא דא"י קא משתעינא לך עוד מפרטים אחדים, אם כי לא לנחת: שמן זית ושמן שומשמין הלא המה משבח הארץ וגידולם בסביבות ירושלם, בכל זה יקרו מאד בעתים הללו, ענבים כמעט לא נמצאו בשנה זו, כי אכלם הארב' הנורא אשר כסה את עין הארץ בשתי שנים שעברו, וכמעט לא השאיר כל עלה ירק [וזו"ז נתקים בעה"ק בעו"ה ארץ פרי למלחה וכו', הגם שמצינו שגם בחורבנה לא פסקה מתת כחה בימי קדם כידוע מכמה ממאמרי חז"ל, (עיין בסוף כתובות), ועיין בספר שבחי האר"י מה שספר שם הכותב מהפלגת הפירות בעה"ק והזול הגדול שהיה בימיהם, וגם אבותינו ספרו לנו והרבה זקנים שראו בעיניהם בדורות שלפנינו, שמדת הטיס (ערך 35 פונט) היה נמכר בסך ד' או ה' טא', וש"ש כל ליטרא בטא' א', ושמן זית בפחות, ועד"ז[31] כל הדברים ענבים וצמוקים ויין כו', אכן כעת כחש מעשה זית ושדמות לא יעשה אוכל כו' והכל ביוקר בעו"ה, ולמי זה תוציא הארץ את פירותיה? לקים מה שאמרו חז"ל אין לך יום שאין קללתו מרובה משל חבירו, (סוף סוטה) ועינינו הרואות עתה בחורבנה, הגם שנתקלקלה האדמה ושולח רזון במשמניה בעו"ה, ותרד פלאים ממדרגותיה, בכ"ז עודנה מתנוססת במעלות ויתרונות נגד שארי ארצות עוד היום הזה, ונכרים בה היט' סימני שבח הארץ הקדוש' ובכמ' מקומות מתוך ילל ישימון על שיני סלעי אבל, ישעשע ירק דשא את עין עובר, שם נטעי נעמנים ישגשגו כגן ה' פרי ישאו בלא עפר מדושן וזבל, כן נראה בה וניכר לעינים מה שאמרו חז"ל ארץ צבי כתיב בה, ועוד פלאים המפליאים אורה משארי ארצות – בלתי שנתקים בה מ"ש ושממו עליה וכו' ולא יעבדו את האדמה כראוי, אין מי מטיב שדיהו, ואין מי עודר כרמו, כלו עלה קמשונים כסו פניה חרולים, כי' ה' דבר שממה על הארץ דרכי ציון אבלות כו', תתתקים גזירת השי"ת עד אשר ירחם ציון כאמור וזכרתי כו' וגם הארץ אזכור, עוד תטעו כרמים וכו', ובאמת כעת סביבות יפו עיר הקדש אשר התחילו בזמנינו אלה להתיישב שמה עובדי אדמה ונוטעי כרמים ממדינות אחרות, עטרוה פארוה בגנות נחמדים וכרמים טובים מכל עץ עוש' פרי במרחק כמה מילין מסביב לעיר ומגרשיה, ותהי לנס ולתפארת, ולתקוה טובה לכל דורשי ציון, [ואולי צמיחת קרן היא ואתחלתא דגאולה וגאולה תהי' לארץ, או דודה יגאלנ' הוא דודי בין הבני' גאולת עולם

[31] **עד"ז** – על דרך זה. הערת פב"י.

תהי' לה ב"ב אכי"ר] מקח כל פונט שמן זית בערך 20 קאפ' ויותר, וש"ש כל פונט בערך 30 קאפ', ובשנים הללו עוד עלה השער עליהם כ"פ יותר משליש מטטם הנ"ל, וידוע שאף העני שבישראל לא סגי ליה בלא ש"ז וש"ש, ש"ז להדלקה (ובפרט למי ששם לילות כימים לעסוק בתורה) וש"ש – יען כי הוא עיקר המאכל במקום בשר ובמקום חלב, כי הלעני לטעום בשר בימי החול, האם תשיג ידו לשלם בעד משקל פונט בשר בערך 25 קאפ' במעות חו"ל (והבשר בשר וכבשים ולפעמים רבות גדיים כחושים) ואף כי בשר עופות אשר לפעמים מקח העוף הקטן שמשקלו אחר התקון ליטרא ערך 40 קא' ויותר כמו בערבי שבתות ויו"ט, וחלב מסוף הקיץ עד זמן חדש אדר כל רבע טאפ 20 קאפ', (והטאפ הוא רביעית ההין) ומסוף החורף עד חדש אלול הנה ירד השער, אך גם בזול גדול לעולם לא ירד מחצי הנ"ל, – גם מזה תוכל ידיד יקר להבין צרת העניים האומללים בני ציון, כי הבשר לא אל שיניהם הוכן ובדבש וחלב לא להם לטבל פתם, יען לא לפי השג ידם הוא! ובכ"ז הלא גם בני ציון בני אדם הם ונתונים תחת מהפכת הזמן, לפי חלישת מזגם, ובפרט בעת שהחלאת שורה מוכרחים ע"פ מצות הרופאים לאכול בשר וגם עופות או חלב לפעמים, ומה גם עוללים ויונקים גמולי מחלב וילדים רכים וענוגים, – ומה יעשו בכבוד שבתות ויו"ט אשר אף המסתפק כל ימות החול בלחם יבש, – הנה ביום הקדוש בני ישראל קדושים עם מקדשי שביעי כלם צריכים לבשר, ואם כחצי זית, ומאין יקחו אלה העלובים והאומללים? כי גדול כיס ענים, חמאה נמצאת בעה"ק גרועה למאד אין ערך לחמאה שבמדינות אחרות, וגם היא כל פונט בזמן הנ"ל רו"כ א' ממעות חו"ל, הלא תשתומם ידידי ותניע ראש לאמר כי לא נשמע כזאת אף בעיר המלוכה פיטרסבורג! וזאת השמעת בארצך שיהי' לפעמי' מקח עוף קטן שמשקלו לאחר התקון כליטרא 7 טאלער ויותר, שהוא כחצי רו"כ, אנכי לא שמעתי ככה עד שראיתי בעיני בעת החלירע ר"ל ובכל העתות בשעת הדחק, ותשוב ותאמר ידידי! כי אפשר לחיות בלא חמאה, – כן דברת וגם אנכי כמעט לא טעמתי חמאה כל ימי היותי בעה"ק, אך מה יעשו המוכרחים לזה במה יסעדו הקטנים את לבם שהורגלו בחו"ל במטעמים? מה תתן האשה לפרי בטנ' גמולי מחלב עתיקי משדים? ואשה כי תלד במז"ט במה תשיב את נפשה? וגם המסתפק בלא בשר ובלא חמא' איזה לפתן יקח לפתו והלא גם הירק פה ביוקר גדול, קדרת ירק למאכל איש וב"ב בלא בשר ובלא חלב כי אם בתקון מה שתהיה ראויה לאכילה עולה 20 קאפ', – ספרתי לך אחי מעט מהרבה שסובלים אנשי ירושלם הלחץ והדחק, ויותר בל תדרוש מאתי, כי גם בזה יצאתי מגדרי, ודי להבין גם מהמעט את מרי חייהם ולחציהם הנורא, את הכנסותיהם והוצאותיהם, ואין להתפלא

כלל על צעקתם ובקשתם תמיד עזר מאנשי חו"ל, כי שלא בטובתם המה פותחים פיהם, כי ירעבו ב"ב ללחם, כי הנושים כתרוהו, והנה הוא מתאבק עם עוצם דלותו כל זמן שלאל ידו, ימכור כלי כספו, ימכור חפציו וכל אשר לו, וכי תתומנה כל העצות הלא מוכרח במר נפשו להפרד מב"ב היקרים לנפשו להניד רגל מארץ החיים ולהשליך גוו מנגד במרחקים לדפוק על פתחי נדיבים להיות כרום זולות לבני אדם, למען החיות נפשות ב"ב לבל ימוקו ברעב ח"ו, וכמה פעמים יתכרכמו פני העלוב הזה לשמוע גדופי רבים בגלותו, כי היה איש ירושלמי בעו"ה לקלסה בדור הזה, ויחפאו עליו דברים שקר ומהתלות, ותחת אשר יקפצו ידם מתת לו ירחיבו עליו פיהם, וזה העני יבליג עלי יגון עליו לבו ידוה ויחשוב לנפשו אוי מה הי' לו, וכבר אמרתי שכל דברי נאמרים רק ע"פ הרוב, ויצוייר שנסעו אחדים מעה"ק לח"ל לא מן המצר כ"א להרבות ממון ואפשר שהם לא מתושבי ירושלם כלל וכל"ל, אך האנשים אחדים יחטאו ועל כל העדה הקדושה יצא הקצף? איכה תשתפכנה אבני קדש בחוצות ירושלם, ואין איש בחו"ל אפי' מגדולי הערך שם אל לבו לטובה על אלה האומללים המפזרים רגליהם מחמת חיצי רעב לבל ימוגו המה ועולליהם, גם באה"ק[32] אפשר שימצא אחד מאלף שאינו צריך ליטול ונוטל, אך הלא האלקים לבדו ירא' ללבב והאדם יראה אך לעינים, ומה יעשו הפרנסים והממונים אם זה פושט ידו ויתנו לו!:

יא

שאלה גם אני לא אוסיף עוד להדאיב נפשך בשאלותי, ולזרות מלח על פצעי לבבך, כי באמת כבר לקחה אזני דברים כאלה מפי מגידים וממכתבים רבים ובעלי העתים, ורק חשבתים לגוזמא ולהפלגה, עתה נודעתי כי הדברים כמשמען בלי כל גוזמא כנים ואמיתים, יהי ה' בעזרם למלא כל מחסוריהם ולהרים קרנם בכבוד, אך אחת אשאלך לפרש לי דבר היוקר במקח הבשר שאמרת שהוא כמעט יוצ' מדרך הטבע מה זה ועל מה זה? ואם גם אפס כל תקוה להוזיל השער?

תשובה אגדך יותר מזה כי לא היוקר לבד עצר בעד פי אנשי ירושלם האשכנזים מלאכול בשר, כי גם מניעות אחרות אשר על פיהם צער גדול היה לאשכנזים מיום ישובם פה ועד עתה עד שאכלו כזית בשר, דע נא כי בעה"ק ירושלם אין טבחים ישראלים מיוחדים כ"א טבחים א"י ישמעאלים, ולוקחים מהם הבשר הכשר והטרפות ישארו ת"י, ומדת הישמעאלים לבל יאכלו מבשר תמותה עד שישחוט א' מהם או א' מישראל אחרי שנתברר להם שהוא מבני אברהם יצחק ויעקב, והיתה שומה בפיהם כי רק

[32] **אה"ק** – ארץ הקודש. הערת פב"י.

בני הספרדים המה מהנודעים בבירור לבני אבותם הקדומים ולא בני האשכנזים [יען הספרדים נתישבו בעה"ק זמן רב קודם שנתישבו האשכנזים ונאחזו בה, ועוד מאיזה טעמים שאין פה המקום לבארם] ויהי לחק להם לבל יניחו לאחד מהאשכנזים לשחוט ולבדוק כ"א לשוחט ספרדי, אחרי שלא יוכלו לאכול משחי' אשכנזי ורק שהרשו לו להיות עע"ג[33], וכמה פעמים ניסו האשכנזים לתקן הדבר ולא עלתה בידם בשום אופן בעולם, כ"א לשחוט ולהשליך את הטרפה לפני הכלבים, ואחרי שהיה דבר זה מסור בידי הספרדים הכבידו את עולם ונתנו ע"ז מס קצוב (טאקסע או קאראבקע) לצרכי מסים ולצרכי העיר, ומיום ליום הגדילו את המסים עד בלתי נשוא, וכל עסק מכירת הבשר כשר לאשכנזים וספרדים הכל בחנות אחד, מזה תוכל לשער היגיעה הרבה והטורח הגדול עד שהשיגו בשר במחיר, ואם כי ידוע שבבין אחב"י הספרדים בעה"ק נמצאים חכמים גדולים בתורה ובמע"ט נכבדים ויראי ה', אכן עסק משקל ומכירת הבשר הכל נמסר לידי איזה מהקצבים אנשים פשוטים למאד והם עשו מה שלבם חפץ. לא נתנו בשר עד שקבלו בקשיש (מתן בלי קצב, שה זה לוקח מהפראים שמבקשים על כל דבר ודבר בקשיש ואף אם יפגשו אחד בדרך וכדומה, כעין שם מאהאריץ או ביר געלד) נוספות על המקח הקצוב, מי שנתן בקשיש הוא השיג בשר ואם מן הכחוש אך בלי ענוים קשים ובלי אחור כמה שעות, [כי את הנתח הטוב והשמן האצילו לנכבדי הספרדים] והאש' אשר אין בכפ' לתת להם בקשיש הית' מהאחרונות אף אם באה ראשונה בבוקר, בערב הוא שבה, ומה בידה? בדל אזן ושינים, או גדין בעצמות שאין בנותן טעם ולפעמים לא היו טועמים טעם בשר עד שהוכו במכות נאמנות פעמים ושלש (ירושלמי ברכות פ"ב מה ביש הדין מנהגא וכו' דלא אכיל בר נש ליטרא קופר עד דמחו ליה) ותכבד יד הספרדים על האשכנזים מיום שבתם בירושלם משא לעיפה, ובלעדי זאת עד הנפש הגיע, כי היו האשכנזים כפופים להם גם בעסק השחיטות והבדיקות והמה מקילים בכמה דברים ע"ד הב"י (כמו בחסר ויתר דורדא ועוד הרבה דברים אשר מרן הב"י פוסק כהרמב"ם ושאר פוסקים מקילים) ואנחנו ואבותינו כבר קבלנו עלינו להחמיר הכל כדעת הרמ"א ע"פ שיטת הראשונים ז"ל גדולי האשכנזים ומי ירים ראשו להקל בדבר שאבותינו ואבות אבותינו נהגו לאיסור? ואף שהעמידו משגיחים על זה גם מאת האשכנזים, עכ"ז[34] לא הועילו כראוי, וגם בניקור יש כמה חלוקים בינינו, ומחמת זה רבים היו פורשים לגמרי ולא בא בשר בהמה בפיהם כל משך שבתם בעה"ק כ"א בשר עוף, אכן עתה ת"ל כי

[33] **עע"ג** – עובד עבודת גילולים. הערת פב"י.
[34] **עכ"ז** – עם כל זה. הערת פב"י.

הוסרה המכשלה הזאת והוקם הדבר על מכונו, שהתאספו בסוף חורף העבר אסיפה גדול' מרבני ונכבדי האשכנזים, והוחלט אצלם להתאמץ לתקן את מעמד הענין לבל נהיה משועבדים כ"כ להספרדים בעניני השו"ב ולהשתדל בזה בכל היכולת לבלי הבט על הטורח הרב והעמל הגדול, לבלי פנות אל ההוצאות היתרות שיפלו בזה ויהי מה, וראשית דבר פתחו בשלום ורצו לגמור עם הספרדים באיזה אופן שיהיה רק שיעידו לפני שרי הישמעאלים כי גם אנחנו בני יעקב כמוהם ולא עלתה בידם, אז נמנו וגמרו בלב אחד להוציא מחשבתם מכח אל הפועל וכמה יחידים נכבדים אשר יד ושם להם בחצרות מושלי הארץ והקאנזולס, עמלו לטובת הקהל בכל כחם יומם וליל לא נחו ורבי' מהשרים קמו לעזרתם, ובעמל רב ובהוצאה מרובה, – זכות הרבים עמדה להם ויצא דבר שלטון בהסכם כל שריו ויועציו שגם האשכנזים הם בכלל ישראלים ושחיטתם כשרה לישמעאלי' כשחי' הספרדים, ותהי השמחה גדולה לאשכנזים בעה"ק, כי דבר גדול תקנו אין לשער ערכו, אשרי הדור שנעש' תיקון כזה בימיו ואשרי העוסקים בצרכי צבור באמונה ולש"ש שזכו לעשות תשועה גדולה וזכות הרבים תלוי בהם, ישלם ה' פעלם הטוב ותהי משכורתם שלמה (רציתי להזכירם בזה בשמם הטוב לברכה ולמזכרת עולם אכן יען שלא כל המתעסקים בזה נשתוו, מהם שיצאו בראש ברוב עז, ומהם שעמדו ועזרו מן הצד, ומאן מפיס עד היכן הגיע כח כל א' מהמתעסקים ופעולתו בזכות זה, ע"כ לבלתי הטיל קנאה סתמתי את שמותיה') ולציון יאמר איש ואיש יולד בה והוא יכוננה עליון. וכעת הוקמו שוחטי' מומחים ומובהקי' גם מעדת אשכנזי' ומתנהגים בכל החומרות שנהגו בארץ מולדתם, ועוד כמה תקוני' נעשו עי"ז[35], וגם עי"ז הוזל מעט מחיר הבשר, והתקוה שנמשך הזמן יוזל עוד אי"ה[36]:

יב

שאלה חדשות ונצורות השמעתני אחי הפעם! אשר כבשורה טובה שמע' גם אזני ולבשור' טובה תחשב לכל הדורשים לשלום אחינו בעה"ק, ודבריך עדים לעצמם כי כנים הם, ובטחתי כי יעשו רושם גדול בלבב כל ישרי דרך להסיר מעם קדש עקשות פה להרחיק מהם לזות שפתים, אך אל יחר אפך ואשאלך עוד דבר אחרי כי הואלתי לדבר, הגד נא לי ידידי מדוע זה תהיה מריבה תמיד בעדת ה' בירושלם?, למה תגדל השנאה בתוכם?, מה זה לא יוכלו לחלק ביניהם? השדות? או כרמים? או כי צר להם הארץ? הלא אין עוד לא נביא ולא מקדש והישמעאלי הוא השליט, למה זה תהי ביניהם שנאת

[35] **עי"ז** – על ידי זה. הערת פב"י.
[36] **אי"ה** – אם ירצה השם. הערת פב"י.

חנם במקום קדוש? בין אנשים ת"ח[37] ויראי ה', וכפי הנשמע שגם איז' מגדולי ישראל נלכדו בשחיתותם:

תשובה חס ושלום אין שנא' ואין מחלוקת בעה"ק בין חכמיה וסופריה ואדרבא כולם אהובים זה לזה, ואם יש ביניהם איז' מחלוקת בדינים והלכות הלא את והב בסופה, ואשר שמעת מדברי קטטות ומריבות בעה"ק הוא רק בבין אנשי' פרטי' ויחידים שאין כדאי לשום לב להם, וידעת היום ידידי והשבות אל לבבך', כי בא האות והמופת שעיר ירושלם עיר הצדק ויראת ה' חופפת עליה כל היום בזה גופא שאין בה מדנים מצה ומריבה, כי לולא כן, טבע מצבה יחייבה להיות בחורבנה רק עיר המחלוקת מקום שנאה וקנאה לאין קץ:

יג

שאלה באר נא דבריך אלה כי סתומים הם

תשובה אמשול לך משל למה"ד[38] לעיר מלאה חנויות שורות שורות, שורה לממכר בשמים לבד, ושורה לממכר זכוכית לבד, לבגדים לבד, ולמנעלם לבד, ועתה הראית מימיך בחנונים השוכנים בשורה א' ובפרט אם הם שכנים קרובים שיהיו אוהבים זה לזה – היו לא תהי'! ונהפוך הוא כי איש ישב לצנינים בצד רעהו ושונאים זה את זה באשר ידמו כי חבירו מקפח פרנסתו ויורד לחייו – כן הדבר גם באנשי ירושלם עה"ק, כולם פרנסה אחת להם, כמעט כולם נזונים מקופה א' ומתמחוי א' אשר ירימו להם נדבה אחב"י יושבי חו"ל כאמור פרשה ציון בידיה, וגזירה היא מלפניו ית"ש[39], שיאכלו בני קרוביו נהמא דכיסופא, עד אשר ישיש עלינו לטובה, וידוע שבענין זה לא ישתוו כולם במנת חלקם הן בהחלוקה מהכוללים והן בקבלת חוקם מיחידים, וכבר אמרו חז"ל אדם קרוב לעצמו, והשכל ינטה אחר רצונו ברוב פעמים לכל אשר יחפוץ יטנו, ובהמצאו לו חבילות ראיות להוכיח כי הוא עומ' במעלה היותר גבוה מחבירו – ועל אפו רואה חבירו שיתעזר יותר ממנו – ואיך לא יכנס עי"ז איזה טינה בלבו ולא יקנא בו או שלא ישטמו בלבבו כמדת בו"ד[40], – וזאת שנית, ידוע מאמר החכם שאין שנאה כשנאת הדת, מעין זה אף בבני דת אחת כל שיש חלוקים בדעות ובמנהגים גם אז תגדל השנאה ביניהם, כי כל א' מהם יחשוב את דעתו לדעת ישרה ומנהגו להטוב ואחרת פגול לא ירצה, ע"כ לא יאהבו בני מדינה א' את אחיהם בני מדינה אחר' על כי חלוקים ע"פ רוב

[37] **ת"ח** – תלמידי חכמים. הערת פב"י.
[38] **למה"ד** – למה הדבר דומה. הערת פב"י.
[39] **יית"ש** – יתברך שמו. הערת פב"י.
[40] **בו"ד** – בשר ודם. הערת פב"י.

בדעותיהם ובמנהגיהם, (מעין זה אמרו חז"ל חן מקום על יושביו) ואף כי העם הקדוש היושב בירושלם אשר כידוע התלקטו עלו בה מכמה ארצות שונות, וכמעט אין רחוב וחצר גדול או ביה"מ שלא ימצאו בהם ילידי ליטא רייסין בני פולין וואלין וואלכי בני גאליציען ובני ממלכות אשכנז וכו', וכולם שונים זה מזה בדעותיהם גם במנהגיהם איש לדרכו יפנה, לפי דרך הטבע הי' מקום להשען להראו' שם כחו וגבורתו – והשלישי הכי נכבד, כי בלא"ה[41] הנה אין דעות כל בני אדם שוות ולכן אנו מברכים ברוך חכם הרזים, ורבות פעמים יקרה גם באיזה דין וסברא דעת אחד נוטה לצד הבנתו, או שהוא נסמך על קבלתו מרבותיו מאבותיו מגאון ורב גדול במדינתו – בכ"ז בבני עיר א' לא יגיע מזה נזק כי כל בני העיר נשמעים להרב דקהלתם ולד"ץ[42] יושבי על מדין ושארי ת"ח, ואחרי דבריהם לא ישנו, בשגם זה האחד המתברך בלבבו להעריך עצמו נעלה מהם, ע"פ רוב אינו נתעה כ"א במדרגה אחת או בשתים לא בעשר מדרגות, וסוף סוף הסכין מנעוריו לסור למשמעת הגדולים ממנו, לא כן בבני ירושלם עה"ק שכלם חכמים כלם נבונים אלו בעלי אוריין ואלו בעלי אבהן ואלו בעלי אוריין ואבהן, ואלו נכבדים במקומם היו וחיו בצל החכמה ובצל הכסף ואלו היו מראשי העם ומנהיגים בעיר מולדתם וכהנה יקירי הערך יראי ה' גדולי היחוס, וכל אח' מכיר היטב מעלתו וערכו ולא ערך ומעלות זולתו (אם מצד טבע האדם באשר הוא אדם וקורב אצל עצמו, ואם מצד שאינו מכירו באמת כי לה' נתגדל אתו יחד) ולזאת בכל שנוי דין ומנהג וחלוקי דיעות, חלק לבם איש במסילתו ילך זה בכה וזה בכה, לא בשאט נפשו ח"ו, ואדרבא מרוב צדקתו, אשר לפי דעתו הצדק רק אתו, וחביריו המה המעבירים חוק יסלפו דרכם, די הי' כ"ז להפיח בעם רוח משטמ' ופירוד לבבות קללות ונאצות באמת מעיירות הגדולות בחו"ל, אך לא כן בעיר ירושלם עה"ק אך שלום וריעות בין היושבים בה המה ישתוו זל"ז[43] נוחים זל"ז ונשמעים זל"ז, אם בדבר תורתם ואם בדבר יראתם את ה', ודבר אין להם בעסקי זולתם, המה בורחים מהכבוד, איש לא יקנא רעהו, אף לא יפקח עין על דרכי זולתו ולא יביט את חלק חבירו אם גדול מחלקו א"ל, האמנם לא ימלט שיגרום כל זה איזה פירוד לבבות בבין אנשים פרטים הקפדנים ביותר או העניים המרודים מרי נפש למאד, ונמצאים גם מחרחרי ריב משלחי מדנים אם בע"פ ואם בכתב להגדיל המדורה בכפלי כפלים, אך אלה בטלים באלף, ומשרבו עלי העתים לצאת בלה"ק נמצאים בכל עת נערים ותעלולים מחליקי לשון המשתוקקי' להראות את נועם מליצותם וצחות לשונם חץ שחוט, יורו חצים ומות

[41] **בלא"ה** – בלאו הכי. הערת פב"י.
[42] **ד"ץ** – דין צדק. הערת פב"י.
[43] **זל"ז** – זה לזה. הערת פב"י.

על קהל ועד' ובדם חללים יטבלו עטם עט שקר אשר לשוא עשו והקוראים בארצות רחוקות קוראים לפי תומם את אשר הרה והגה לב נער המנוער הזה, ונותנים אמונה בלא דעת לדברי רעל המשוחים בדבש המליצ' הדפסים באותיות מרובעות ונתנו להקר' בפומבי, ובחשבם ודעת הקהל, ומי זה האשם בדבר? – ועתה אחי כבר הודעתיך ששקר ענו ביושבי ירושלם, אולי מעוט' דמעוט' אחד מני אלף נמצאים בה בני עולה (אולי המה מהבורחים ולא מהבאים ברצונם וכנ"ל) בעלי ריב ומדנים המדברים דברי עתק, דברי תוהו וכזב על גדולי ישראל צדיקים ויראי ה' באמת, יען ובין לא מלאו את רצונם ולא חפצו בעולת' וכדומה, הלא אלה הם הלוכדים בשחיתותם גדולי ירושלם אשר אמרת, אך מי המה ומה שחיתותם? המה זבובי מות ושחיתותם קורי עכביש, ונפלו בנפש' אל תוך קוריהם פרשו למו – והיו לבער, וגדולי ירושלם נקיים, ואולי באמת קר' לפעמים כי גדולי חכמי ירולשם התיצבו נגד עושי עול לעמוד בפרץ – והמעולים העיזו פנים לבלתי שמוע לדבריהם והפתי הזה יכנה זאת בשם מחלוקת, עליו הכתוב אומר זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח – , בערי אירופא הגדולות, בקום מעול להעיז ברב העיר, ונתנו בפלילים, – הוא עונו ישא, ואין כאן מחלוקת כלל, אך אלה חכמי ירושלם אין בהם אלא בפה, להוכיח בדברי מוסר את היחידים השטים מדרכי ה', ואם יתריזו נגדם מה יוכלו עשות הילכו אתם בפלילים? ח"ו לא תהא כזאת בעה"ק ואם יקנסו אותו לבלתי תת לו חלק חוקו וכדומה, הלא רב בידי חומצים כאלה להקהות שיני המנהיגים ולהכות באגרוף, והלואי שלא יבקשו יותר מהמגיע להם, – ולו הקשיבו לעצתי גדולי רבני חו"ל הגזברים והאמרכלים הממונים על קופות עה"ק, וישלחו לכל הפחות פעם בשלב שנים אחד או שנים מנכבדי עמינו, נבונים ומשכילים לעה"ק, וימלאו ידם לתקן את מעמד עה"ק כפי שכלם ולבטל את המעט מן המעט השאור שבעיסה שמה, ולשום סדרים בכל ענין וענין להרים קרן ישראל בכבוד, וצדקתם לפני ה' בזה ובבא כי יגדילו לעשות!:

ועתה דע נא אחי כי קצרתי למאד במקום הראוי להאריך, ודי למשכיל ומבין דבר מתוך דבר, ואם שמן הראוי היה לתמוך כל הנז"ל[44] במאמרי חז"ל, אך הלא עוד מראש אמרתי לך כי כותב אני כ"ז על האניה נודד ומטולטל, לבי בל עמי ועטי ינוד כקנה מפני הרוח וספר אין לפני בלעדי איזה מספרי מוסר, אכן בחפשך בים התלמוד תמצא בהם מרגליות רבות להופיע בהם אור על הדברים האלה הנאמרים בצדק ויוצאים מן הלב, ובטחתי כי יכנסו אל הלב, וכל תתן אמון לדברי רוח ובל תקשיב שפתי שקר הדוברות על צדיק

[44] **הנז"ל** – הנזכר לעיל. הערת פב"י.

עתק, והזהר ברוחך שלא תכוה בגחלתן, כי כבר הודעתיך כי רבים הם בעה"ק העוסקים בתו"ע[45] מתוך העוני והדחק וסובלים יסורי א"י, גדולים בתורה ועמלים בה:

יד

שאלה, דבריך אלה ידידי! הנה מספיקים לסתור כל שמועת שוא בענין האמור, וראוים הדברים למי שאמרן, יען כי אינך מספר מפי השמועה כלל שישתנה הסגנון כל מה שירבה להמסר מפה לאזן, ובפרט בריחוק מקום ובאורך הזמן כ"א דברים כהוויתם, את אשר ראית בעיניך אותם תשמור לספר ראשון לציון בעוד חומם בם, בעוד קרוב היית להם קרבת מקום וגם בזמן, וחותם האמת נכר עליהם למדי די לסתום פיות המקטרגים מוציאי דבה ומחרחרי ריב, ושלום על ישראל, ועתה ידיד נכבד אחלה את פניך אנא ספר נא לי בטובך עוד מהחדשות בעה"ק, ומה שורש דבר מוצא המים בירושלם שבשרו לנו עלי העתים בארצנו בימים האלה:

תשובה מוצא המים בעה"ק בעצם לא דבר חדש הוא, כי כבר היה לעולמים בזמן הבית, לפי מה שמצאתי בספרים וכן נראה מדברי יוסיפון, שהם נמשכים ויוצאים מעין עיטם (הוא מעין נובע בהר גבוה הרחוק מירושלם ערך ג' שעות לצד דרום בדרך ההולך חברונה, ושם היה העיר עיטם כמ"ש[46] ויבן את בית לחם ואת עיטם ואת תקוע (ד"ה ב' א') וכעת נמצא שם כפר הנקרא ברק עם מעין טוב ויפה גם היום, ובעברי לחברון עה"ק שתיתי מן המים והמה קלים ומתוקים, והוא הוא המעין שהיו משכים ממנו מים דרך צנורות מתחת להקרקע אל מקום המקדש כדאיתא במס' יומא, ואף שבין עיטם להר הבית מפסיקי' מקומות נמוכים מאד, בכ"ז כיון שמקור המים בהר, יש בכחם לירד וגם לעלות אח"כ כפי גובה הר מקורם כיודע בטבעיות. – ואל תשיבני ממאמרם ז"ל (זבחים נ"ד:) סבור למבני בעין עיטם דמדלי, אמרי ניחתי ביה קליל כדכתיב ובין כתפיו שכן, דמשמע מזה שעין עיטם קרוב מאד לירושלם (וכ"כ רש"י וז"ל נראה בעיני שהוא מעין מי נפתוח האמור שם אמר עליית ההר אשר ע"פ ג' בין הינם) כי יש לומר שהצנורות שהיו נמשכים מעיר עיטם לירושלם שטפו לחוץ בימי קדם בכמה מקומות מדי עברן, ונעשו בריכות בריכות והמה מי נפתוח הנזכר בכתוב על שם שהיו שם הצנורות פתוחים, ועיין בפירש"י יהושע ט"ו ט' (וכ"כ הסופרים האחרונים וכן נמצא עד"ז[47] בס' מאור עינים דף ט"ו) ואולי אחד מהמקומות ההם הי' בהר גבוה מכל ההרים שסמוך לירושלם קרוב לשער יפו, כי דרך שם באמת נמשכו הצנורות והיה נקרא עין עיטם. כלומר המעין

[45] **בתו"ע** – בתורה ועבודה. הערת פב"י.
[46] **כמ"ש** – כמו שנאמר. הערת פב"י.
[47] **עד"ז** – על דבר זה. הערת פב"י.

היוצא נובע שם מעיר עיטם ונוכל לומר שכונת הש"ס ביומא שם ש"מ עין פיטם גבוה מקרקע העזרה כ"ג אמות ג"כ על מקום זה. וראיתי מי שדחה זאת מטעם שאנו רואים עתה שהוא גבוה הרב' מכ"ג אמה אכן באמת אין להבי' ראי' מעכשיו אלמפרע, כי ידוע שעיר ירושלם נחרבה ונהפכה בזמנים שונים, ונעשה גלים גלים ותהי למעי מפלה, הגבה השפל השפל הגבה, מקום המקדש שהיה גבוה מהעיר בזמן הבית, עתה בשפל תחתיות כי נהרס עד היסוד, וחלקי העיר השפלים אז, עתה ינשאו כי נערמו מחרבות בתים בניני' וארמנו' ומגלי עצמות רבוא אדם. וע"כ תמיד כשחופרים באדמה לבנות יסודות לצורך איזה בנינים, ימצאו בעמקי הארץ קבורים שריד בתים גדולים בורות חצובים וכה"ג[48], וגם בשנה זו מצאו החופרים את הצנור (קאנאל) ברחוב היהודים, חצר שלם עם הרבה בנינים ובור גדול בתחתיות ארץ – ואנשי התרים מהעמים רובם מבני ענגלאנד אשר יתורו אחרי סגולות העתיקים, בקיאים מאד ע"פ המפות והפלאנען שבידיהם ומגידים מראשית אחרית את המקום שבו טמונים סגולות אלה[49]) וזה כמה מאות שנה שהמלך **סולטאן סליימאן** תקן את הצנורות ההן, והמשיכן עד הבנינים הסמוכים אל הר הבית ואל המקום בית משפטם הנקרא בלשונם (מחכימא) סמוך ממש למקום המקדש, ונכרים עוד היום המקומות שהיה מוצא המים שמה בימיו וגם שמו חרות עליהם בלשון ערבי, ואח"כ נתקלקלו שנית [הוא המלך סליימאן אשר צוה לחפור ולנקות במקום המקדש שהיה כולו תל אשפתות וזבל אשר שפכו שמה מימי חורבן עד שלא הי' ניכר כלל כל בנין, ופינו משם הזבל וטהרו את המקום עד שנגלה ונראה כותל המערבי
כמובא בספרים] ובשנת תקצ"ד בהלחם אבראים פאשא עם הפראים (פלאחין) סתמו המה את הצנורות לגמרי עד שלא נמצא מים גם במקום המחכימא, כן בשנת תר"ו שהית' שנת עצירת גשמים, ויבשו כל הבורות, חזרו משלי העיר ותקנו את הצנורות והמשיכו מים לבית המחכימא – ונתקלקלו כמאז ובשנת תרכ"ה ירדו ג"כ גשמים מועטים והי' דוחק גדול במים וביוקר עד כי הי' משא חמור מים (ג' או ד' הין ולא יותר מה') בג' טאלער וכן הי' בתחילת שנ תרכ"ו, אז התעורר הפחה (פאשא), ועל ידו עזרו הקאנזאלין, ויאמרו לתקן את הצינורות ההם ולהמשיך מים לכמה וכמה מקומות בירושלם, והתעסקו בזה זמן רב ובתוך כך הגיע בא לעה"ק השר וטפסר הצדיק מפז' מו"ה[50] משה מונטופיורי נ"י, ויתן להם כפי נדבת לבבו הטהור סך גדול ותקנו את מוצא המים במחכימא הנ"ל

[48] **כה"ג** – כְּהַאי גַּוְנָא (כגון זה). הערת פב"י.

[49] וראיה לזה ממה שמובא בס' שם הגדולים שהעובר לפני שער א' הסמוך למגדל קאללע שומע קול המון מים רבים מתחת לארץ כו', והמגדל הזה הוא אצל שער יפו ויש קורין אותו מגדל דוד:

[50] **מו"ה** – מורנו הרב. הערת פב"י.

ועוד בב' מקומות ברחוב א' הסמוך למחכימא עכ"ז היתי' לנו הרוחה, רבים מהדרים שם הסתפקו מהמים ואף לרחוקים משם הי' לישועה כי ירד מחיר המים, – ואולם מתחבולות הפראים נתקלקל גם עתה בשני המקומות הנ"ל, ורק במקום מקדש עודנו עומד בתקונו:

טו

שאלה זו אחרונה לי ואחרון אחרון חביב, הודיעני נא אחי ע"ד הר הבית ומקום המקדש וכותל מערבי כי זה האות נפש כל איש ישראלי, והתל שהכל פונים אליו, ואם כי כבר מדובר בהם נכבדות בכמה ספרים ראשונים ואחרונים אכן חשקה נפשי לדעת תבניתם תכניתם ומדתם בזמה"ז[51] כמו שהם בחורבנם:

תשובה הקשית לשאול אחי, אף בל אוכל להגיד לך בזה כ"א מה שעינינו רואות, מבחוץ בעמדינו אחר כתלנו ומה שנראה מרחוק בעמדינו על הגגות ועל הר המשחה או מה שראיתי כתוב ע"ז בספרים, כי איש ישראלי לא יבא אל מקום הבית אם מקדושת המקום גם בזמה"ז, כי כולנו טמאים מתים כמו שכתב הרמב"ם ז"ל, ואם מחמת הישמעאלים שאינם מניחים לבוא שמה לכל איש שאינו מבני אמונתם, וגם לשארי מקומות הקדושים כמו למערת המכפל' ולקברי מלכי בית דוד אינם מניחים לבוא בלתי לאיש שנתן לו רשיון ע"ז ביחוד מהסולטאן, וגם זה רק אל הבנינים שעל גבי מערת המכפל' ולא אל תוך המער' עצמה ולהישראלים אינם מניחים לבא כ"א עד המדרג' הששית שאצל הבנין ושם חור כעין חלון שמקובל איש מפי איש כי הוא יורד ומגיע עד תוך המער', כן יש חור כזה בהבנין גם מבחוץ אנל החורים או החלונות האלה, עומדים אחינו ב"י לשפוך שיחם ותפלתם, – ואצל קברי מלכי בית דוד הנם מניחים לאחב"י לבוא, (לא בחנם כ"א במתן מה) גם אל תוך הבנינים שע"ג המערות, רואים משם פתחי המערות ושם מתפללים ואומרים תהלים, אך השומרים אצים בהם לבל יתמהמהו שם, ואל תוך המער' עצמה גם שרי ומושלי הישמעאלים לא יבואו שמה, כ"א יגשו עד פתח המערה מבחוץ כי קדוש המקום בעיניהם, מחמת מעשים נוראים ומקרים שונים שנקרו ויאתיו בזה בדורות שלפנינו, שנענשו רבים אשר פרצו לבוא שמה כמפורסם לכל וככל הכתוב בספרים שונים ע"ש, רק שמשלשלין מלמעל' דרך חור ששית בנר דלוק לכבוד המלכים נוחי נפש הנ"ל:

והנה כותל המערבי, גבהו ערך שלשים אמה, ובו ט' שורות אבנים גדולות מאד (חוץ משורות אבנים בינוניות שניכרים בהן מהוספת דורות מאוחרים ואולי מהסולטאן

[51] **בזמה"ז** – בזמן הזה. הערת פב"י.

סלייטאן[52] הנ"ל) יש בהן אבנים שארכן כד' אמות, ומדדתי את המקום אחרי כתלנו אשר נשאר לנו בגלותינו להתפלל שמה – ארכו ערך נ' אמה ורחבו ח' אמות ויותר, והוא מרוצף באבנים ומחובר הכותל לכותל בנינים אחרים עד שנעש' כעין חצר בלתי מקורה, והעומדים שם להתפלל סובלים צער גדול כי אין להם מחס' וצל יומם וחורב ושרב הגדול מאד שם, ובפרט כחום היום אשר תכה השמש על קדקדם בזיקי אש לפידות, ובכ"ז אהבת אחב"י אל חצרות בית ה' תתקפמו ולא יתעלפו, אף לא יעפו ולא יגעו לעמוד שם כמה שעות רצופות, כמו בזמן בין המצרים וביום ט' באב ולקונן קינות כנהוג, וזה לא זמן כביר בהיות בירושלם עה"ק השר והטפסר הצדיק הר"ר **משה מונטיפיורי** יצ"ו[53], חלו גדולי העיר את פניו, שישיג רשיון מהממשלה לקרות את הכותל מלמעלה להיות לצל אל המתפללים, וידבר משה את מושל העיר הפחה והבטיח לו ע"ז, אך הבטחתו לא בא, וכפי הנשמע רק עמי הארץ עמדו לנגדו ולא נתנו להפחה למלאות דברו, למשמע אזן דאבה נפשינו אמה"ל, כי נחלתינו נהפכה לזרים, עד אשר ישקיף ה' ממרום, ויקים סוכת דוד הנופלת, כי לא אבדה התוחלת:

קרקע העזרה וכל הבנינים שעליו אינם נראים שמה כי אם כשעומדים על גגות בתים אחרים או על הר המשחה ויש שם בנין אחד מפואר הנקר' אל סקר"א (פתרונו אבן קשה) על שם אבן שתיה הנמצא שם כידוע ומפורסם ומובא בכמה ספרים (עיין תשובת רדב"ז[54] ומב"י ותבואת הארץ) אשר גבהו ה' אמות, (ובמס' יומא שנינו שגבהו ג' אצבעות, הוא הדבר אשר דברט למעלה כי ערו את מקום המקדש עד היסוד בו) עגול ולבן והקיפו כט"ו אמה, ואומרים שעליו ישב אברהם אבינו ע"ה בעת העקידה וע"כ קדום הוא בעיניהם, ולצד דרום בנין גדול נקרא מדרש שלמה, י"א שבנהו המלך סולטאן סליימאן הנ"ל ונקר' מדרש שלמה כי קבלה מהקדמונים (כן מצאתי בדברי המחברים וכן נראה מקרבת המקום) שבמקום הזה הי' לשכת הגזית וידוע שחציה שלצד הר הבית בחול שם היה מושב הסנהדרין, וחציה שלצד העזרה בקודש ואין שם ישיבה כ"א למלכי בית דוד ונקרא ע"ש שלמה המלך ע"ה ע"ש שהוא בנהו והוא מלך הראשון שישב שם, סמוך לזה בית מושב השופט הגדול של הישמעאלים הנקרא (קאדי) לקיים מה שנא' מקום כו' וכה נתקיים בעוה"ר[55] כל דברי הנביאים והמקוננים ציון שדה תחרש, על הר ציון

[52] כך במקור. כנראה הכוונה לסולטן סליימאן. הערת פב"י.
[53] **יצ"ו** – ישמרהו צורו ויחיהו. הערת פב"י.
[54] **רדב"ז** – רבי דוד בן זכאי או רבי דוד בן זימרא. הערת פב"י.
[55] **בעוה"ר** – בעונותינו הרבים. הערת פב"י.

ששמם כו' ודאי לן יאות למבכי לן יאות למספד עיין בזוה"ק[56] פ' ויצא מ"ש שם, וכל זה אנו רואין בעינינו שמוליכים הישמעאלים את מתיהם עד היום קודם הקבורה במקום הר הקשו ואוי לעינים שכך רואות, ובמה נוכל לנחם נפשינו אם לא בתנחומות רבי עקיבא לחביריו, עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה בידוע שנבואתו של זכרי' מתקיימת: עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלם כו', (מכות כ"ד). ותמצא בספרים רבים שפרטו בזה מדת כל הבנינים ארכם ורחבם וגבהם והפתחים שבהם ואני קצרתי ולא השיבותי לך כ"א על דבר המקדש יען שהוא התל שהכל פונים אליו וזה שער השמי' לכל התפלו' גם בחורבנו כמוב' בספרים.

עוד זאת, רצוני להודיע לך יקירי מגודל רגשת הלב בבא איש הישראל אל הר הזיתים אשר מקדם לעיר, שמ' בשיפולי ההר היא בית החפשית של עוזי' המלך כאמור וישב בבית החפשית (ד"ה ב' כ"ו) וע"ש פירש"י, סמוך לו קבר זכריה הנביא בן יהוידע הכהן וכיפה ע"ג והכל חצוב באבן אחת מעשה נפלא, סמוך לו יד אבשלום כאמור ואבשלום לקח ויצב לו בחייו את מצבתו (ש"ב י"ח) סביב לקבר זכריה הנביא הנ"ל כמה וכמה קברים מגדולי הספרדים גם מגדולי האשכנזים: בהשתטחי שם על קברי הצדיקים מצאתי שם מצבת אבן של התייר הגדול תו"ג במקום אחד מרנא ר' אברהם רוזנעס זללה"ה[57] והוא ר' אברהם ריזנעס השני כמובא בספר שם הגדולים שהי' בימיו, ועוד כמה צדיקים גדולים ומפורסמים: בסה"ד הובא ששם נקברה הצדיקת האשה ביילא אשת הגאון בעל הסמ"ע זללה"ה שמתה בירושלם בת ע"ז שנה וקבורתה סמוך ממש לקבר זכריה הנביא הנ"ל, נגד המקומות הנ"ל משוך מעט בעמק יהושפט שם קבר רבינו קלונימוס בעל הנס כמפורסם בנם שהחי' אחד מחמת עלילה שהי' אז על יהודית [כידוע ומפורסם בכמה מחברים ולזאת לא הארכתי לשנות הדברים] ושומ' בפי העולם שלזאת צוה שיושלך אבנים על קברו משך זמן על שהשתמש בשמות הקדושים, שם בשיפולי ההר משוך לצד דרום קרוב לכפר סילוואן קבור במערה קטנ' הרע"ב[58] מברטנורה והמרדכי וכמ"ש בזה בעל סה"ד, וגם חיבורו על משניות גמר בירושלם עה"ק ת"ו, ועוד כמה צדיקים גדולים ובכל השטח שסביבות הר הזיתים, ובמעלות ההר הנ"ל ביה"ח ישן משן ושמה קברי כמה וכמה ישישים חכמי חרשי' קודם קדשי' צדיקים וחסידים ארזי לבנון גדולים מפורסמים. פ"א הלכתי להשתטח על ק"צ[59] ובהשתפך נשפי שמתי

[56] **בזוה"ק** – בזוהר הקדוש. הערת פב"י.
[57] **זללה"ה** – זכרונו לברכה לחיי העולם הבא. הערת פב"י.
[58] **הרע"ב** – הרב רבי עובדיה ברטנורא. הערת פב"י.
[59] **ק"ץ** – קבר צדיק. הערת פב"י.

עיני על הכתב החצוב תוך אבני המקום הקודש מהבה"ח חיל ורעדה אחזני לאמור מה נורא המקום הזה קדוש קדוש הוא אם מצד עצם המקום כי אדמת קודש הוא אם מחמת הקדושים אשר בארץ המה! -, ואפרט איזה מהם מהמפורסמים, הגאון מהר"ם גלאנטי, והגאון מהר"ם דלינזאן, (בעל שת"י), והגאון מהרי"ץ חביב בעל גט פשוט, ובעל גט מקושר ובעה"מ בתי כהונה, ובעה"מ פרי הארץ, ובעה"מ פרי האדמה, והג' בעל פרי חדש, והג' בעל אור החיים (לא רחוק קבורתם זה מזה) והחסיד המקובל איש אלקים ראש לכל המקובלים ר' שלום שרעבי הנקרא בפי מחברים שמ"ש ומהר"י חאגיז ומהראנ"ך בעל קרבן אהרן ובעל בל"י זלה"ה[60], זהו רק איזה פרטים, אבל כהנה הרבה והרבה קדושי עליון צדיקים וחסידים גדולי הדור, בל אוכל פרט את כולם, ויש מציבות שכבר א"א לקרות הכתב מרוב יושנן, אך מ"מ מובן שאיש אלקים קבור שמה, למעלה במעלות ההר סמוך לראשו שמה מערה הנקראת מערת הג' זכרי' מלאכי אשר מקובל ששם נקברו הנביאים הנ"ל ועוד נביאים ועיין בס' סה"ד, ובמערה ההוא שם הרב' מערות מסביב לה בדרך א' צר נכנסין תוך המערה וכמה וכמה דרכים שם עד כי הנכנסין לשם הולכים אחוזי חבל הקשור חוץ למערה לבל יתעו מהדרך ולא ימצאו דרך היציא', ועוד כמה וכמה מערות בהר הזה, וגם מער' ששם קבור ר"י החסיד זלה"ה, ולמעל' בראש ההר ממש הוא קבר המיוחס חולד' הנביאה ועליו בנין גדול מהישמעאלים וכידוע (אך ע"ז יש מפקפקין וכמ"ש בזה החכם המפורסם מוסר"י שווארץ ז"ל) וזולת כ"ז כמה וכמה קב"צ מגאונים מפורסמים צדיקי יסודי עולם אשר היו בדורות הסמוכים לזמנינו, ובזמנינו מפורסמים בקצוי ארץ ורחבי תבל, זללה"ה, וסמוך לירושלם שם קבר שמעון הצדיק במער' קטנה ומערת כלבא שבוע, מערה לפנים ממער' הפלא ופלא, ומערת סנהדרי גדולה וסנהדרי קטן', - יצאתי בזה חוץ מגדרי ודרכי הקונט' הלזה אך למען דבר א' באתי (עיין בסוף הקונט' מ"ש בע"ז לעורר לב אחב"י) כמה טפשי הני אינשי הנוסעים בחול מהלך כמה ימים להשתטח על קבר גדול א' ומפזרים ע"ז הוצאה מרובה ואיך לא יתאמצו בכל עוז עכ"פ כל אחד שהיכולת בידו לפנות מכל עסקיו עכ"פ[61] פ"א בימי חלדו לבוא לחצרות ה' לעלות הר ציון לשום עיניו עלי' לחבק ולנשק אבני' (כי אדמת קודש הוא) לשפוך כמים לבו נוכח פני ה' על בעל נעורי', ולהשטתח על מבחר קברי' וכנ"ל ואחרי בואו שם הלא בקל יוכל לסובב (נקרא בזוה"ק[62] ובשאר ספרים זיהבא) בכל המקומות הקדושים כמו בחברון עה"ק על קברי אה"ק ושארי צדיקים וחסידים

[60] **זלה"ה** – זכרונו לחיי העולם הבא. הערת פב"י.
[61] **עכ"פ** – על כל פנים. הערת פב"י.
[62] **בזוה"ק** – בזוהר הקדוש. הערת פב"י.

המפורסמים ובצפת וטברי' אשר ידוע נכל מכל הנביאים ותנאים ואמוראים אדירי תורה קדושי עליון הקבורים שמה, ולבד מזה ראוי מאד מאד לכ"א ואחד שהיכולות בידו לבא לתור את הארץ מטעם שיתבאר:

ואגב אכתוב את רגשות לבבי בעת הלכתי להשתטח על קבר רחל אמנו ע"ה זה לא כביר, כי באמת הוא מנפלאות צורנו ית' באשר ידוע לכל כי יושבי הארץ המה החזיקו להם במבחרי קברינו, כל קברי אבותינו, וקברי השבטים כל קברי מלכינו ונביאנו הכל בידם וברשותם באומרם לנו אין לכם חלק בבית דוד ולא נחל' באבותיכם כי ה' הדפכם! ואינם מניחים לאחינו ב"י להשתטח על הקברים כ"א לפעמים ובהשתדלות ובמתן כסף, וכ"ז מגזרתו ית"ש[63] לקיים מה שנאמר יופי אדמתינו לזרים (עי' בקו"י מה שהאריך בזה בטוב טעם, גם אנכי הארכתי בזה במק"א) – ואולם קבר אמנו רחל ע"ה) הוא האחד והיחיד הנשאר לנו ורק לנו, לפליטת נחלה כהיום הזה עם חלקת השדה אשר מסביב, זכור לטוב ע"ז השר הצדיק דורש טוב לעמו סיר **משה מונטופיורי** יצ"ו, ובנה על קברם בנין גדול עם כפה יפה והוא סגור תמיד ומפתחו ת"י אחב"י יושבי ירושלם ת"ו, וכעת חפרו שמה באר מלא מים להשיב נפש האורחים הבאים להשתטח על קברה – ואחרי שפכי שם שיחי בדמעות שליש, קמתי להודות להש"י על אשר השאיר לנו שריד כמעט, כי זה כל חלקנו בארץ קברות אבותינו אשר נוכל לבוא שמה לבכות על משבתינו באין מונע ובאין פוצה פה ומצפצף, ואולי גם זה הי' מכונת יעקב אע"ה בקברו אותה על אם הדרך ולא הוליכה לבית לחם, כי ברוח קדשו צפה מראשית אחרית, והציל לנו עי"ז את קברה להיות לנו לאחוזת נחלה בימי גלותינו כיום הזה, וגם קרוב לומר כי הוא מנבואת ירמי' הנביא (ל"ח ט"ו) קול קורה ברמה נשמע רחל מבכה על בני' כו' דוקא רחל אמנו יש שכר לפעולתך ר"ל מדה כנגד מדה על שלא התקלאה באמו...[64] לאה והיתה צנועה כדאיתא בב"ב (דף קכ"ג), ע"כ לא יתקנאו...[65] הישמעאלים שהיא אמנו וקברה כמוצנע מהם וגלוי לפנינו, כ"ז ט...[66] על רעיוני בקומי מהארץ מחבק ומנשק אבני הק' מצבת קבורתם:

ובסיום דברי, לא אמנע ממך יקירי, ואגיד לך את כל לבי, בדבר אשר השמעתיך מה בראשית מאמרי האחרונות, את אשר אתמה ותאפלא מאד על נכבדי אחב"י הגבירים והשועים במדינות אירופא הצפונית, אשר שאר רוח להם ולא יחשבו כסף ונוסעים

[63] **יתש"** – יתברך שמו. הערת פב"י.
[64] המקור לא זמין (הדף קרוע). הערת פב"י.
[65] המקור לא זמין (הדף קרוע). הערת פב"י.
[66] המקור לא זמין (הדף קרוע). הערת פב"י.

להשתעשע בארצות רחוקות, איך לא תכסוף נפשם לסור ולבוא פעם א' גם אל ארץ אבותינו הקדושה אפי' בחורבנה והטהורה אפי' בגלותינו, לחזות ולראות ולהראות את כל המקומות העתיקים המעוטפים בזכרונות ימי קדם, זכרונות קדושות יקרות ונשגבות, אשר בהן תבנה ותכונן אש דת ישראל עד היום, והן כבודינו ותפארתינו בגוים לנצח, למה לא יעלו בהר ה' לבקר כותל מוצל מהיכל ה' ההרוס ולהשתטח על קברות מקור חוצבנו ואח"כ יוכלו לשוב להם לארצם ולביתם שלם בגופם ובמאדם, וכאשר כן עושים אחב"י בני אזיא ואפריקא הבאים תמיד ירושלימה, לא להשתקע, כ"א לגור שמה ימים או עשור וישובו למקומם, כי לבוא על דעת להשתקע שמה נצרך להתיעץ הרבה ולהיות מתון בדבר במאד מאד, הגם שידוע גודל המצוה בישיבת א"י וכמה מעלות טובות להם ככל הכתוב בכמה ספרים, אך עם כל זה בענין נשגב כזה נחוץ להיות ממארי דחושבנא וכמאמרם ז"ל בואו חשבון כו' לבל יתחרט באחרונה, כי רבים המה אשר אש התשוקה לאה"ק התלקחה בלבבם כמו רגע ולא עצרום כל המגיעות שבעולם וברוב עמל ויגיעה גם באו שעריה, ואח"כ התנחמו מאד על פחזותם ורקב החרטה היה כמסוס גוסס בעצמותיהם, מגורל הלחץ והדחק ומיסורי א"י וגם מצער גידול בנים שם, ע"כ אל יהיה נמהר בדבר הגדול הזה כל איש ובפרט מי שהוא במבחר שנותיו ותלו ביח טפליא, ויחשוב היטב שכר מצוה נגד הפסדה, אך ליסע ולבא שמה עכ"פ פעם בימי חייו למען ראות בעיניו את הארץ הטובה אשר למד לדעת אותה מימי ילדותו רק מפי ספרים וספרים, ולמען השתטח על קברות אבותינו הקדושים ע"ה, וכאמור למעלה, אף לעבור בה לארכ' ולרחב' להתבונן על שפוני טמוני עתיקותיה, ושרידי עריה הריה יעריה אשר לא נגרע ערך סגולתם לכה"פ מעתיקי הרבות יתר הארצות, ואח"כ לשוב אל ארצו ולביתו שלום, מה טוב הוא ומה נעים, ובפרט לכל איש אשר ברכו ה' וידו משגת לזה ומפזר אף על דברים של מה בכך, ולא יהיה קדש כחול!, כי כעת אין הדרך לאה"ק מסוכן כבימי קדם, ואפשר לילך ולשוב בימים אחדים במסלת הברזל ואנית הקטור בלי הוצאות מרובות, כי עוד חזון למועד ויפח לקץ אם יתמהמה חכה לו, עוד יאמרו באזניך בני שכוליך צר לי המקום גשה לי ואשבה, והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו כו', אז יבקע כשחר אורנו וכבוד ה' עלינו יזרח וקראו לה עיר ה' ציון קודש ישראל, ועמך כלם צדיקים לעולם ירשו ארץ אכי"ר:

[67] המקור לא זמין (הדף קרוע). הערת פב"י.
[68] המקור לא זמין (הדף קרוע). הערת פב"י.

...[68] הכותב בדמע ובלב קרוע פה על האניה הסוערה על בטול...[67] ועל נודי מארץ הטהורה, ושתי כפי מלב מים לשמים אשא....[69] ועיני ליה, מתחנן שואל החזירני נא היש מהרה...[70] ומה העיר אשר בחרת (לפ"ק) ושבתי בבית ה' לאו"י:

[69] המקור לא זמין (הדף קרוע). הערת פב"י.
[70] המקור לא זמין (הדף קרוע). הערת פב"י.